

Jules Verne

Ox doktor hóhortos ötlete

Fordította: Timár György

Első fejezet,
*amelyből kitetszik, hogy Quiquendone városkát
fölszínes akár a legjobb térképen is keresni*

Ha önök egy régi vagy újabb Flandria-térképen Quiquendone városkát keresik, félő, hogy nem fogják megtalálni. Eltűnt település-e hát Quiquendone? Nem. Valamely jövőbeli város? Éppoly kevésbé. A geográfusok állítása ellenére létezik, mégpedig nyolc-kilencszáz esztendője. Mi több, kétezer-háromszázkilencvenhárom lelket számlál, már ha lakosonként egy egész lelket föltételezünk. Tizenhárom és fél kilométernyire terül el Audenarde-től északnyugati, s tizenöt és egynegyed kilométernyire Bruges-től délkeleti irányban, Flandria kellős közepén. Az Escaut-t tápláló kicsiny Vaar folydogál három hídja alatt; ezeket olyasfajta ódon, középkori tetőzet fűdi, amelyet Tournay-ben látni. A városka nevezetességei közé tartozik egy öreg kastély, amelynek alapkövét még 1197-ben rakta le Baudouin gróf, Konstantinápoly későbbi császára; valamint egy gótablakos városháza, melynek tetejét csipkés oromzat díszíti, s melyből egy tornyocskákkal övezett óratorony emelkedik háromszázötvenhét lábnyira a talajszint fölé. Óránként fölcsendül benne egy ötöktávós harangjáték, valóságos légi zongora, melynek híre még a nevezetes bruges-i harangjátékét is fölülmúlja. Az idegenek - feltéve, hogy ilyenek valaha is jártak Quiquendone-ban - nem hagyják el a különös várost anélkül, hogy meg ne látogatták volna a helytartók termét, amelyet Nassaui Vilmosnak Brandon festette egészalakos képmása ékesít; a Szent Maglória templom karzatát, a XVI. századi építészet remekét; a Szent Ernulf téren található kovácsoltvas kutat, amelynek csodálatos díszítményei Quentin Metsys kovács-festőt dicsérik; a jelenleg a bruges-i Notre-Dame templomban nyugvó Burgundi Máriának, Merész Károly leányának egykori sírját stb. Említsük meg végül, hogy Quiquendone fő ipara a tejszínhab meg az árpacukor nagybani előállítás. A városka élén a van Tricasse családot találjuk, a polgármesteri tisztség immár évszázadok óta száll apáról fiúra. És Quiquendone mégsem szerepel Flandria térképén! Vajon a geográfusok feledékenységé folytán-e, vagy tán szándékos mellőzésből? Meg nem mondhatom; de tény, hogy Quiquendone nagyon is létezik szűk utcáival, körbefutó bástyafalaival, spanyol házaival, vásárcsarnokával és polgármesterével -, úgyannyira, hogy nemrégiben meghökkentő, rendkívüli események színtere volt, legalább annyira valószínűtlen, mint amennyire igaz történéseké, melyekről a jelen elbeszélés híven beszámol majd.

Szó se róla, nincs Nyugat-Flandria flamandjain semmi kivetni-, vagy megszólínivaló. Derék, józan, takarékos, könnyen barátkozó, nyugodt kedélyű, vendégszerető emberek ezek, akiknek nyelve és esze - meglehet - tán kissé nehézkesen forog, ez azonban még korántsem indokolja a tényt, hogy a modern kartográfia a mai napig adósunk az általuk lakott vidék egyik legérdekesebb városának föltüntetésével.

Bizony, sajnálatos mulasztás ez. S még ha a történetírás, vagy történetírás híján a krónika, vagy krónika híján legalább a szájhagyomány megemlítené Quiquendone-t! De nem: sem az atlaszok, sem a bédekkerek, sem az útmutató füzetecskék nem szólnak felőle. Még Joanne térképész, a mezővárosok szemfüles kipécézője is mélyen hallgat róla. Elképzelhető, mekkora ártalmára lehetne ez a csönd a városka kereskedelmének, iparának. Csakhogy sietve hozzátesszük: Quiquendone-nak nincs sem ipara, sem kereskedelme, s pompásan meg is van nélkülük. Árpacukrát és tejszínhabját nem exportálja: maga fogyasztja el. Száz szónak is egy a vége, a quiquendone-iaknak nincs szükségük senki emberfiára. Vágyaik korlátozottak, életvitelük szerény; nyugodtak, mérsékeltek, hidegek, flegmatikusak, egyszóval igazi flamandok, aminőkkel olykor még találkozhatni az Escaut meg az Északi-tenger között.

Második fejezet,

*amelyben van Tricasse polgármester és Niklausse tanácsos
meghányja-veti a város ügyeit*

- Gondolja? - kérdezte a polgármester.

- Gondolom - válaszolta néhány percnyi hallgatás után a tanácsos.

- Csak azért mondom, mert nem kell hübelebalázs módjára cselekednünk - szölt megint a polgármester.

- Immár tíz esztendeje beszélgetünk erről a felette súlyos üggyről - jegyezte meg Niklausse tanácsos -, s megvallom önnek, tiszteletre méltó van Tricasse-om, hogy még most sem vagyok képes rászánni magam a döntésre.

- Megértem habozását - bölintott a polgármester egy jó negyedórányi tűnődés után -, megértem habozását, s osztozom benne. Bölcsen tesszük, ha semmit sem határozunk, amíg a kérdést behatóbb vizsgálatnak alá nem vetettük.

- Annyi kétségtelen - folytatta Niklausse -, hogy a polgári biztosi állás fölösleges az olyan békés városban, mint amilyen Quiquendone.

- Elődünk - felelte nagy nyomatékkal van Tricasse -, elődünk sohasem állította, sohasem merészelt volna állítani valamely dologról, miszerint az kétségtelen. Minden állítás a cáfolat kellemetlen következményével járhat.

A tanácsos helyeslőleg biccentett, majd mintegy fél óra hosszat hallgatott. Amikor letelt ez az idő, melynek során a tanácsos és a polgármester a kisujját sem mozdította, Niklausse megkérdezte van Tricasse-tól, vajon elődje - idestova húsz éve - nem jutott-e arra a gondolatra, melyre ő, tudniillik, hogy meg kellene szüntetni a Quiquendone városát évi ezerháromszázhetvenöt frankkal és néhány centime-mal megterhelő polgári biztosi állást.

- De igen - válaszolta a polgármester, kezét méltóságos lassúsággal emelve derült homlokához -, de igen; hanem e nemes férfiú meghalt, mielőtt határozatot hozott volna, akár e tekintetben, akár bárminő egyéb adminisztratív rendszabály vonatkozásában. Bölcs ember volt. Miért is ne tennék magam is úgy, mint ő?

Niklausse tanácsosnak egyetlen olyan érv sem jutott az eszébe, mely a polgármester véleménye ellen szólhatott volna.

- Az az ember - tette hozzá nyomatékosan van Tricasse -, aki úgy hal meg, hogy életében soha semmire nem határozta el magát, már-már súrolja az evilági tökéletességet!

E szavakkal a polgármester a kisujja bögyével megnyomott egy tompított hangú csengőt, amely nem is annyira hangot, mint inkább sóhajtást hallatott. Szinte azon nyomban könnyed léptek csoszantak a folyosón. Egy süppedő plüssön surranó egér nagyobb zajt vert volna. Föltárult a szoba olajozott pántú ajtaja. Egy hosszú varkocsú szőke leány jelent meg: Suzel van Tricasse, a polgármester egyetlen gyermeke. Egy alaposan megtömött pipát meg egy parázstartó rézüstöt nyújtott át apjának, s anélkül, hogy megmukkant volna, már el is tűnt, éppoly nesztelenül, mint ahogy bejött.

A tiszteletre méltó polgármester rágyújtott irdatlan szerkentyűjére, s csakhamar kékes füstfelhőbe veszett, átengedve Niklausse tanácsost elmélyült töprengésének.

A szoba, melyben a quiquendone-i ügyek intézésével megbízott két kiváló személy ily módon csevegett, egy sötétlő fafaragásokkal gazdagon díszített szalon volt. Akkora tűztérrel, hogy egy tölgyfa eléghetett, egy ökör megsülhetett volna benne, magas kandalló töltötte ki szinte teljesen a fogadószoza egyik falfelületét, szemben a rácsos ablakkal, amelynek pingált üvege lágyan megszűrte a napsugarakat. A kandalló fölött antik keretben függött valamiféle jóembernek állítólag Hemling festette képmása, mely alkalmasint a van Tricasse-ok egyik őst ábrázolhatta; emezek családfája a tizennegyedik századig vezethető hitelesen vissza, addig a korig, amikor a flamandoknak és Gui de Dampierre-nek Hapsburg Rudolf császárral gyűlt meg a bajuk.¹

Ez a szalon a polgármester házának, Quiquendone egyik legkellemesebb épületének volt része. A házat a város legkülönösebb építményeként is emlegették, minthogy flamand ízlés szerint és mindazzal a váratlan, szeszélyes, pittoreszk, bolondos elemmel tarkítva készült, amelyet a csúcsíves építészet csak ismer. Egy karthauzi kolostor vagy egy süketnéma-intézet sem lehetett volna csöndesebb ennél a lakóháznál. Itt a zaj ismeretlen fogalom volt; itt nem jártak, hanem siklottak, nem beszéltek, hanem suttoztak. Pedig asszonyok sem hiányoztak a házból, amely van Tricasse polgármesteren kívül Brigitta asszonynak, azaz van Tricassenének, továbbá leányuknak, Suzel van Tricasse-nak és Lotchè Janshéu szolgálónak adott hajlékot. Illő még megemlítenünk Hermance nénit, a polgármester vénkisasszony nővérét, aki a Tatanémance névre is hallgatott, attól az időtől fogva, hogy Suzel unokahúga kicsi korában így nevezte el. Nos, a ház - a vizsály, a lárma, a szószátyárkodás eme hármas forrása ellenére - csöndes volt, akár a sivatag.

A polgármester ötvenesztendő volt, sem nem kövér, sem nem sovány; sem nem alacsony, sem nem magas; nem volt se öreg, se fiatal; se pirospozsgás, se sápadt; se vidám, se szomorú; se elégedett, se morcos; se erélyes, se pipogya; se büszke, se alázatos; se jó, se rossz; se bőkezű, se fukar; se bátor, se gyáva; se túl sok, se túl kevés; *ne quid nimis* - egy szó, mint száz: mindenben mértékletes ember. Hanem mozdulatainak kizökkenhetetlen lassúságából, kissé lecsüngő alsó állkapcsából, örökösen fölfont felső szemhéjából, ráncatlan, sárga, rézlemezszerűen sima homlokából, lappadt izmaiból egy fiziognómus játszi könnyedséggel kiolvasta volna, hogy van Tricasse polgármester maga a két lábon járó flegma. Soha semmiféle indulat - sem düh, sem szenvedély - nem készítette e férfiú szívét hevesebb dobogásra, sem pirulásra arcát; szembogarát sosem szűkítette össze indulat, még a legenyhébb bosszúság sem. Véletlenül sem viselt mást, mint sem nem túl bő, sem nem túl szűk, jó minőségű ruhadarabokat, amelyeket képtelen volt elkoptatni. Jókorá, négyszögletes, tripla talpú, ezüstcsatos cipői élettartamukkal egészen kétségbeejtették a cipészt. Széles kalpagot viselt, abból az

¹ A "p" betű nem véletlen: Verne a játékos történelmi anakronizmust jelzi vele; aminthogy Memling nevét is szabadon változtatja Hemlingre. A van Tricasse-ok családfáját illetően azonban ellentmondásba kerül önmagával, a továbbiakban ugyanis meglátjuk, hogy a városka élén már a XII. században is egy van Tricasse állt.

időből valót, amikor Flandria végleg különvált Hollandiától, ami annyit tesz, hogy e tiszteletet ébresztő fejfedő negyvenesztendős múltra tekinthetett vissza. Dehát édes istenkém, a testet csakúgy, mint a lelket, az öltözéket csakúgy, mint a testet a szenvedélyek koptatják, márpedig a mi nagyra becsült, apatikus, érzéketlen, közönyös polgármesterünk nem volt szenvedélyes semmiben. Nem koptatott el semmit, nem kopott ő maga sem, s épp ezért volt ő a megfelelő ember Quiquendone-nak és nyugodt lakosainak vezetésére.

Csakugyan: a város is éppoly csöndes volt, mint van Tricasse háza. És a polgármester ebben a békés hajlékban óhajtotta elérni az emberi kor végső határát, de úgy, hogy előbb még kísérelje feleségét; a derék Brigitta asszonyt a temetőbe, hol van Tricasse-né aligha lel majd mélyebb nyugalomra annál, mint amilyet immár hatvan éve a föld színén élvez.

Ez magyarázatra szorul.

A van Tricasse családot akár *Jeannot családnak* is lehetett volna hívni. Íme miért:

Mindenki tudja, hogy e nevezetes személyiség kése éppoly híres-nevezetes, mint gazdája, s nem kevésbé elnyúlhatatlan, hála annak a szüntelenül megismételt műveletnek, amely abból áll, hogy a nyelet, amikor elkopott, kicserélik, s később ugyanezt teszik az elvásott pengével is. Pontosán ezt az eljárást alkalmazták időtlen idők óta a van Tricasse családban is, mégpedig a természet némileg sajátságos hozzájárulásával. 1340 óta mindig az volt a helyzet, hogy aki van Tricasse özvegyen maradt, az elvett egy nála fiatalabb van Tricasse lányt, aki aztán, özvegységre jutván, ismét frigyre lépett, életét egy nála fiatalabb van Tricasse-éhoz kötve, aki később, megözvegyülvén... és így tovább, töretlen folyamatossággal. Mindenki gépies szabályossággal halálozott el. Márpedig a mélyen tisztelt Brigitta asszony már a második férjénél tartott, s hacsak el nem hanyagolja elemi kötelességeit, nála tíz évvel ifjabb hitestársa előtt kell átvonulnia a másvilágra, hogy helyet szorítson egy új van Tricasse-nénak. Amire a tiszteletre méltó polgármester erősen számított is, hogy meg ne törje valahogy a családi hagyományt.

Ilyen volt ez a békés és hallgatag ház, amelynek ajtai nem nyikorogtak, ablaküvegei nem rezegtek, parkettái nem ropogtak, kéményei nem fújtattak, szélkakasai nem csikorogtak, bútorai nem percegtek, lakatai nem zörögtek, lakói pedig annyi zajt sem csaptak, mint tulajdon árnyékuk. Az isteni Harpokratész bizonyára ezt az otthont választotta volna a csönd templomául.

Harmadik fejezet,

amelyben nagy dérrrel-dúrral és váratlanul betoppan Passauf biztos

Midőn a föntebb említett érdekesítő beszélgetés a tanácsos és a polgármester között elkezdődött, délután háromnegyed három volt. Tricasse háromnegyed négykor gyűjtött rá terebélyes pipájára, melybe negyed font dohány fért, s csupán öt óra harmincöt perckor hagyta abba a szívását.

Ez idő alatt a két fél egyetlen szót sem váltott.

Hat óra tájban a tanácsos, aki mindig az elhallgatás, vagyis a szónoki ki-nem-mondás eszközével élt, e szavakkal vette föl ismét a beszéd fonalát:

- Nos, hát elhatároztuk magunkat?...
- Arra, hogy nem határozunk el semmit - válaszolta a polgármester.
- Azt hiszem, van Tricasse, hogy végeredményben igaza van.

- Én is azt hiszem, Niklausse. A polgári biztost illető döntésünket akkor hozzuk meg, ha tájékozottabbak leszünk... majd... Egy hónapon igazán nem múlik a dolog.

- Még egy éven sem - felelte Niklausse, széjjelhajtogatva zsebkendőjét, amelyet aztán, meg kell adni, tökéletes tapintattal használt.

Újabb csönd következett, s tartott egy jó óra hosszát. A beszélgetésben beállott újabb szünetet semmi sem zavarta meg, még az sem, hogy megjelent a ház kutyája, a gazdájánál egy fikarcnyival sem kevésbé flegmatikus, derék Lento, s jólnevelten körbejárta a fogadószobát. Pazar eb! A fajtájabeliek példaképe lehetne. Ha papírmáséból lett volna, görgőkkel a tappancsain, akkor sem verhetett volna kevesebb zajt e látogatásával.

Nyolc óra felé, miután Lotchè behozta a csiszolt üvegű antik lámpást, a polgármester így szólt a tanácsoshoz:

- Egyéb sürgős elintézendőnk nincs, Niklausse?

- Nem, van Tricasse, tudtommal nincs.

- De hát mintha azt hallottam volna, hogy az audenarde-i kapu tornya leomlással fenyeget - így a polgármester.

- Csakugyan - felelte a tanácsos -, s igazán nem lennék meglepve, ha egy szép napon rászakadna egy járókelőre.

- Ó! - sóhajtotta a polgármester -, remélem, mielőtt efféle szerencsétlenség történnék, hozunk valamilyen határozatot e torony dolgában.

- Remélem, van Tricasse.

- Vannak ennél sürgősebb tennivalóink is.

- Kétségtelenül - helyeselt a tanácsos -, példának okáért a bőrárucsarnok ügyében.

- Még mindig ég? - kérdezte a polgármester.

- Még mindig, három hét óta.

- Nem úgy döntöttünk a tanácsban, hogy hagyjuk leégni?

- De igen, van Tricasse, mégpedig az ön indítványára.

- Nem ez-e a legbiztosabb és legegyszerűbb módja annak, hogy úrrá legyünk a tűzvészen?

- Vitathatatlanul.

- Nos hát akkor várjunk. Ez minden?

- Ez minden - bólintott a tanácsos, megvakarva a homlokát, mint aki meg akar bizonyosodni arról, hogy nem felejt el semmi fontosat.

- Ja! - jutott a polgármester eszébe. - Nem hallott arról a csőrepedésről, amely előntéssel fenyegeti az alacsonyán fekvő Szent Jakab negyedét?

- Tényleg - felelte a tanácsos. - Eléggé bosszantó, hogy ez a csőrepedés nem a bőrárucsarnok fölött keletkezett! Akkor természetesen eloltotta volna a tüzet, nekünk pedig megtakarította volna a sok tanácskozást.

- Ugyan már, Niklausse - jelentette ki a tiszteletre méltó polgármester -, nincs ésszerűtlenebb dolog a balesetknél. Semmi kapcsolat nincs közöttük, s az ember hiába akarná az egyiket a másik ellen kijátszani.

Jó időbe telt, amíg a polgármester barátja és társalgó partnere megemésztette van Tricasse-nak e finom észrevételét.

- Ejnye már! - kiáltott föl Niklause tanácsos néhány pillanat múltán. - Még szót sem ejtettünk a mi nagy ügyünkről!

- Miféle nagy ügyről? Van egyáltalán valamilyen nagy ügyünk? - érdeklődött a polgármester.

- De mennyire! A városi világítás.

- Ja, igen - mondta a polgármester -, ha emlékezetem nem csal, ön az Ox doktor-féle világításról beszél.

- Pontosan. Nos?

- A dolog halad, Niklause - felelte a polgármester. - Már a csövek lefektetésénél tartanak, a gyár pedig teljesen fölépült.

- Talán egy kissé elsiettük ezt a dolgot - vélte a bólogató tanácsos.

- Talán - helyeselt a polgármester -, de mentségünkre szóljon, hogy Ox doktor maga fedezi kísérletét, mindenestől. Nekünk az egész egyetlen fabatkába sem kerül.

- Szó ami szó, ez igazán mentségünk lehet. No meg, az embernek lépést kell tartania századával. Ha a kísérlet sikerül, Quiquendone lesz az első flandriai város, amelynek világítását az oxy... Hogy is hívják azt a gázt?

- Oxy-hydrikus gáz.

- Szóval, amelynek világítását az oxy-hydrikus gáz adja.

E pillanatban nyílt az ajtó, s Lotchè jelentette, hogy a polgármester vacsorája tálalva van.

Niklause tanácsos fölkelt, hogy elbúcsúzzék van Tricasse-tól, aki ennyi határozathozatal, ilyen sok ügy megbeszélése után alaposan megéhezett. Majd megállapodtak, hogy egy nem túlon túl közeli napra összehívják a városatyák gyülekezetét, eldöntendő, vajon hoznak-e valamilyen átmeneti döntést az audenarde-i torony valóban sürgős kérdésében.

Ezután az egyik nagy tekintélyű tisztségviselő lekísérte a másikat a ház kapujához. A földszintre érve, a tanácsos meggyújtott egy kis lámpást, hogy lásson a sötét quiquendone-i utcákon, ahol még nem világolt az Ox doktor-féle fény. Az éjszaka sötét volt, s könnyű októberi köd telepedett a városra.

Niklause tanácsos távozásának előkészületei egy jó negyedórát vettek igénybe, mert a derék embernek, miután lámpását meggyújtotta, még föl kellett húznia hajlékony tehénbőr kalucsniját és birkabőrből készült vastag, egyujjas kesztyűjét; ezután fölhajtotta császárkabátjának bundagallérját, szemére húzta nemezkalapját, jól megmarkolta súlyos esernyőjének hollócsőrfogantyúját, s nekikészült, hogy kilép az utcára.

Abban a pillanatban, amikor a gazdájának világító Lotchè éppen el akarta húzni a kapu retesztét, odakünnről váratlan lárma harsant föl.

Igen! bármily valószínűtlenül hangozzék is, lárma, valódi lárma, minőt a város aligha hallott az örtonynak a spanyolok általi 1513-as megvétele óta, szörnyűséges lárma riasztotta föl a vénséges van Tricasse ház mélyen alvó visszhangjait. Odakünn megdöngögték a kaput, amely e szent napig szűz maradt minden brutális érintéstől! Egy robusztus kéz újra meg újra megdöngötte valamiféle ütőszerszámmal, alkalmasint furkósbottal! A csapások zajába hívó kiáltások vegyültek. Az alábbi szavakat lehetett tisztán kivenni:

- Van Tricasse úr! polgármester úr! nyissa ki, nyissa ki hamar!

A polgármester és a tanácsos teljesen elhűlve, némán meredt egymásra. Ami történt, meghaladta képzelőerejüket. Ha a fogadószobában elsütötték volna a vár 1385 óta parlagon heverő öreg csatakiógyóját, a van Tricasse házbéliek akkor sem estek volna jobban a képükre. Kérem, nézzék el nekünk ezt a kifejezést, s pontosságá kedvéért bocsássák meg alpári mivoltát.

Ezenközben a dörömbölés, kiáltozás, szölongatás megkettőződött. Lotchè, hidegvérét visszanyerve, nagy bátran megszólalt:

- Ki az? - kérdezte.

- Én vagyok! én! én!

- Ki az az én?

- Passauf biztos!

Passauf biztos! Éppen az az ember, akinek posztját immár tíz esztendeje meg akarják szüntetni. Mi történt hát? Lehet, hogy a burgundok megszállták Quiquendone-t, mint a XIV. században?! Csekélyebb jelentőségű esemény aligha hozhatta ki ennyire a sodrából Passauf biztos, aki a nyugalmat és a flegmát illetően még a polgármester mögött sem maradt el.

Van Tricasse egy intésére (szót a tiszteletre méltó férfiú egy felet se bírt volna kinyögni) a reteszt elhúzták, s a kapu kinyílt.

Passauf biztos berontott az előszobába. Az ember azt hitte volna, orkán zúdul be.

- Mi történt, biztos úr? - kérdezte Lotchè, a bátor leány, aki a legsúlyosabb körülmények közt sem vesztette el soha a fejét.

- Hogy mi történt! - kiáltott föl Passauf, akinek kerekre tágult szeme őszinte fölindulást tükrözött. - Az történt, hogy Ox doktor házából jövök, ahol fogadás volt, s ezen...

- Ezen? - nógatta a tanácsos.

- Ezen egy olyan civakodásnak voltam tanúja, hogy... Polgármester úr, politikáról volt szó!

- Politikáról! - visszhangozta van Tricasse, s parókájába túrt.

- Politikáról! - biccentett Passauf biztos. - Ilyesmire talán száz éve ha utoljára sor került Quiquendone-ban. Nos, a vita egyre hevesebbé vált. André Schut ügyvéd és Dominique Custos, az orvos olyan dühödten csapott össze, hogy a dolog könnyen lovagias üggyé fajulhat...

- Lovagias üggyé! - hápogott a tanácsos. - Párbaj! Párbaj Quiquendone-ban! De hát miket vágtak egymás fejéhez Schut ügyvéd meg Custos orvos?

- Az orvos szó szerint ezt mondta ellenfelének: "Ügyvéd úr, úgy vélem, ön egy kissé messzire megy, s nem ügyel eléggé a szavaira!"

Van Tricasse összecsapta a kezét. A tanácsos elsápadt, s kiejtette kezéből a lámpást. A biztos bólogatott. Valóban szembetűnően kihívó mondat, s hogy éppen a helység két ilyen tiszteletre méltó polgára között kellett elhangoznia!

- Ez az orvos, ez a Custos - suttozta van Tricasse - szemlátomást veszedelmes, forrófejű ember! Jöjjenek, uraim!

Minekutána Niklausse tanácsos és a biztos fölvonultak van Tricasse polgármesterrel a szalonba.

Negyedik fejezet,

amelyben Ox doktor elsőrangú fiziológusnak és merész kísérletezőnek bizonyul

Kicsoda hát ez a különös névre hallgató Ox doktor? Nyilvánvalóan eredeti egy fickó, ám egyszersmind merész tudós is, fiziológus, akinek munkáit Európa valamennyi tudósa ismeri és nagyra értékeli; szerencsés vetélytársa a Davyknak, Dartonoknak, Bostockoknak, Menzieseknek, Godwinoknak, Vierordtoknak, mindazoknak a nagy szellemeknek, akiknek jóvoltából a fiziológia a modern természettudományok élére lendült.

Ox doktor köpcös, közepes termetű férfi volt, ami pedig éveinek számát illeti... de a koráról éppúgy nem tudunk semmi bizonyosat, mint nemzetiségéről. Mellesleg ennek semmi jelentősége. Elegendő tudnunk, hogy különös, forróvérű és zabolátlan személyiség volt, különc, aki mintha egy Hoffmann-kötetből lépett volna ki; olyan ember, aki - ez nem tűr kétséget - sajátos ellentéte Quiquendone lakosságának. Rendíthetetlenül bízott önmagában, elméleteiben. Jólesett ránézni, mert mindig mosolygott, továbbá emelt fővel, laza tartással, könnyedén, fesztelenül járt-kelt, magabiztos tekintettel, tágra nyílt, széles orrcimpákkal; húsos szája nagy lélegzetvételekkel szívta be a levegőt. Ő aztán eleven volt, nagyon is eleven, szervezete ugyancsak fölszerelve mindennel; állandó mozoghatnékja volt, ereiben higany folyt, talpában száz tú bizsergett. Nem is bírt soha megülni egy helyben, s minduntalan heves taglejtésekkel kísérte szavai áradatát.

Gazdag volt-e hát ez az Ox doktor, hogy a saját zsebére nekiállt egy egész város világítását megoldani?

Valószínűleg, ha ilyen kiadást vállalt; más választ nem adhatunk erre a tapintatlan kérdésre.

Ox doktor öt hónapja érkezett Quiquendone-ba laboránsával, Gédéon Ygène-nel,² egy nyakigláb, szikár férfival, aki égimeszelő létére sem volt kevésbé eleven mesterénél.

Mármost mivégre is ajánlotta föl Ox doktor, hogy a saját költségén hozza létre a város világítását? Miért szemelte ki éppen a quiquendone-iakat, ezeket a flamandoknál is flamandabb polgárokat; miért épp az ő városukat kívánta egy példa nélkül álló világítás áldásaiban részesíteni? Nem szándékszik-e ezen a címen valamely nagyszabású fiziológiai kísérletbe fogni, *in anima vili*?³ Ugyan miben sántikálhat ez a hóbortos alak? Ez az, amit nem tudunk, Ox doktornak nem lévén más bizalmasa, mint laboránsa, Ygène, aki egyébként vakon engedelmeskedik neki.

Ox doktor - látszatra legalábbis - egyszerűen azért vállalkozott a város megvilágítására, mert erre szükség volt, "különösen éjszaka", amint azt Passauf biztos éleselméjűen megjegyezte. Létesült is egy világítógázgyár. A gázórák használatra készen álltak, az úttestek alatt húzódó csővezetéknek pedig hamarosan széjjel kellett gázlámpák alakjában ágaznia középületekbe, sőt a haladás néhány hívének magánlakába is.

Polgármesteri minőségében van Tricasse, illetőleg tanácsosi minőségében Niklausse, valamint néhány további virilista úgy vélte, illő engedélyeznie, hogy e modern világítást hozzá is bevezessék.

Ha az olvasó elfelejtette volna: a tanácsos és a polgármester főntebbi hosszú beszélgetése során elhangzott, hogy a város világítását nem a kőszénből nyert közönséges szénhidrogénnel

² Amint látható, Verne jó kedéllyel játszik a nevekkel. Passauf biztos neve németül ezt jelenti: "Figyelj", Ox angolul: "ökö", Ygène-nel kiegészítve pedig az oxigén francia nevét adja.

³ Jelentéktelen alanyokon.

kívánják megoldani, hanem egy modernebb és hússzor fényesebb gáz, a hidrogén és az oxigén elegyítéséből származó oxy-hydrikus gáz alkalmazásával.

Márpedig a doktor, ügyes vegyész és talpraesett fizikus lévén, nagy tömegben és olcsón volt képes e gázt előállítani, s még csak nem is Tessié du Motay úr eljárását követve, vagyis nátrium-manganátból, hanem egészen egyszerűen az enyhén savassá tett víznek egy olyan villamostelep segítségével történő szétbontása révén, amelyhez új, általa föltalált alkotóelemeket használt föl. Ily módon nem volt szükség költséges anyagokra, sem platinára, sem görebekre, sem tüzelőre, sem a két gázt külön előállító kényes készülékre. Vízzel telt hatalmas kádakon villanyáram haladt keresztül, a folyadék pedig alkotórészeire, oxigénre és hidrogénre bomlott. Az oxigén az egyik oldalon távozott el; a hidrogén meg - volt cimborájáénál kétszeres mennyiségben - a másikon. Mindkettőt külön tartályban fogták föl, ami lényeges óvintézkedés volt, hiszen ha ismét összekeveredtek volna, az irtózatos robbanást váltott volna ki. Ezt követőleg külön csövekben kellett útjuknak a különféle, ám egyaránt robbanásmentes égőkbe vezetnie. Ez az a pillanat, amikor rendkívül fényes lángnak kell föllobbannia, olyan-nak, amely ragyogásban vetekszik a villanyfényvel, márpedig ez utóbbi - mint köztudott - Casselmann kísérletei szerint ezerszázhetvenegy gyertyával ér föl, se többel, se kevesebbel.

Bizonyos volt, hogy Quiquendone városa e nagyvonalú kombináció révén pazar világításhoz jut. Hanem ez volt Ox doktornak és laboránsának a legkisebb gondja, amint azt a továbbiak során majd meglátjuk.

Pontosan egy napra rá, hogy Passauf biztos akkora dérral-dúrral berontott a polgármesterhez, Gédéon Ygène és Ox doktor élénk beszélgetésbe merült közös dolgozószobájukban, az üzem főépületének földszintjén.

- Lám, Ygène, lám! - kiáltott föl kezét dörzsölve Ox doktor. - Látta őket tegnap a fogadásunkon, ezeket a derék, hidegvérű quiquendone-iakat, akik szenvedélyeik hőfoka tekintetében félúton vannak a szivacsok meg a korallok között? Látta, hogyan veszekedtek, hogyan kötekedtek egymással? Máris átalakultak, erkölcsileg és fizikailag egyaránt! S ez még csak a kezdet! Várjon, mi lesz itt még, ha majd nagyadagos kezelésben részesítjük őket!

- Valóban, főnök - válaszolta Gédéon Ygène, mutatoujja bögyével megvakarva hegyes orrát -, a kísérlet jól indul, s ha óvatosságból el nem zárom a csapatot, bizisten nem tudom, mi történik.

- Hallotta ezt a Schut ügyvédet, meg azt a Custos nevű orvost? - szólalt meg ismét Ox doktor. - Magában a mondatban nem volt az égvilágon semmi rossz, de az ilyesmi egy quiquendone-i szájából fölért egy egész sor olyasfajta átkozódással, amelyet Homérosz hősei vágnak egymás fejéhez, mielőtt kardot rántanának. Hej, ezek a flamandok! majd meglátja, mit faragunk belőlük egy napon!

- Hálátlanokat - felelte Gédéon Ygène annak az embernek a hangján, aki pontosan tudja, mire becsülje az emberi nemet.

- Eh! - legyintett a doktor -, számít is, hálásak lesznek-e nekünk avagy sem, ha egyszer a kísérlet sikerül!

- Egyébként - tette hozzá kaján mosollyal a laboráns -, nem kell-e attól tartanunk, hogy ekkora izgalomra készítetve légzőszerveiket, e derék quiquendone-iak tüdejében is némi roncsolódást idézünk elő?

- Annyi baj legyen - válaszolta Ox doktor. - Ha egyszer a tudomány érdeke így kívánja! Mit szólna ön ahhoz, ha a kutyák vagy a békák megtagadnák az élveboncolási kísérletekben való részvételt?

Föltehető, hogy ha megkérdeznék a békákat meg a kutyákat, ezek tennének is egynémely megjegyzést az élveboncolók üzelmeire; de Ox doktor a jelek szerint úgy vélte, hogy megcáfolhatatlan érvet lelt, mert nagyot, elégedettet sóhajtott.

- Végeredményben igaza van, főnök - bölintott meggyőződéssel Gédéon Ygène. - Sehogyszem találhattunk volna ezeknél a quiquendone-iaknál jobb kísérleti alanyokat.

- De nem ám - helyeselt a doktor, minden szótagot hangsúlyozva.

- Megtapintotta már ezeknek a lényeknek a pulzusát?

- Százszor is.

- És milyen pulzusátlagot figyelt meg?

- Ötven sincs percenkint. Gondolja csak meg: egy város, ahol egy évszázad óta hírért sem hallották vitának, ahol a fuvarosok nem szitkozódnak, a kocsisok nem szapulják egymást, a lovak nem vadulnak meg, a kutyák nem harapnak, a macskák nem karmolnak! egy város, amelynek kihágási bírósága évszámra nem talál magának munkát! egy város, ahol nem rajonganak semmiért, sem a művészetért, sem az üzletért! egy város, ahol a csendőr csupán mítikus lény, s ahol száz év alatt egyetlen árva lelket sem fogtak perbe! végezetül, egy város, ahol háromszáz esztendeje egyetlen ökölcsapás sem esett, egyetlen pofon sem csattant! Megértheti, Ygène mester, hogy ez nem mehet így tovább, s mi teszünk is róla.

- Remek! remek! - lelkesedett a laboráns. - És hogy állunk a város levegőjével? megvizsgálta már, főnök?

- Nem mulasztottam el. Hetvenkilenc százalék nitrogén és huszonkilenc százalék oxigén,⁴ változó mennyiségű szénssavval és vízgőzzel. A szokásos arányok.

- Helyes, doktor, jól van - felelte Ygène mester. - A kísérlet nagyszabású és perdöntő lesz.

- Ha pedig perdöntő lesz - fűzte hozzá diadalmasan Ox doktor -, akkor átgyúrjuk a világot!

Ötödik fejezet,

*amelyben a polgármester és a tanácsos meglátogatja Ox doktort,
meg ami ebből a tényből következik*

Niklausse tanácsos és van Tricasse polgármester végre megtudta, milyen is egy izgatott éjszaka. Az Ox doktor házában lezajlott súlyos esemény hatására nem jött szemükre álom. Milyen következményei lesznek az ügynek? el nem tudták képzelni. Szükség lesz-e határozathozatalra? Az általuk képviselt városi hatóságnak bele kell-e majd a dologba avatkoznia? Netán rendeleteket kibocsátania, hogy effajta botrány elő ne forduljon többé? E kétségek alaposan fölzaklatták a tétova uraságokat. El is "határozta" a két városatya, még az este, elválás előtt, hogy másnap újra találkoznak.

Másnap tehát vacsora előtt van Tricasse polgármester személyesen átfáradt Niklausse tanácsoshoz. Barátját máris nyugodtabbnak találta. Ő maga is visszazökkent a rendes kerékvágásba.

- Semmi újság? - kérdezte van Tricasse.

- Tegnap óta semmi - felelte Niklausse.

⁴ Verne elszámolta magát, vagy pedig sajtóhiba csúszott a francia kiadásba. Hetvenkilenc meg huszonkilenc már száznyolc százalék volna.

- És Dominique Custos, az orvos?

- Róla éppúgy nem hallottam, mint André Schut ügyvédről.

Egy órányi olyan beszélgetés után, amely három sorban elferne, s amelyről fölösleges beszámolnunk, a tanácsos és a polgármester úgy határozott: meglátogatják Ox doktort, mégpedig azzal a be nem vallott céllal, hogy valamit kiszedjenek belőle.

Szokásával ellentétben, a két tekintélyes polgár, mihelyt a döntést meghozta, haladéktalanul hozzá is fogott végrehajtásához. Elhagyták a házat, s elindultak Ox doktor üzeméhez, mely a városon kívül emelkedett, pontosan annak az audenarde-i kapunak a közelében, amelynek tornya leomlással fenyegetett.

A polgármester és a tanácsos nem fogta karon egymást, *de passibus aequis* mentek, lassú és ünnepélyes léptekkel, amelyek másodpercenként alig tizenhárom hüvelykkel⁵ vitték előre őket. Különböző közigazgatási alanyaiknak is ez volt a szokásos menetsebessége; emberemlékezet óta senkit sem láttak szaladni Quiquendone utcáin.

Időről időre, egy-egy csöndes és nyugodt útkereszteződésnél, valamely békés utcácska sarkán megállt a két notabilitás, hogy üdvözölje a járókelőket.

- Jó napot, polgármester úr - köszönt ezek egyike.

- Jó napot, barátom - válaszolta van Tricasse.

- Mi újság, tanácsos úr? - kérdezte egy másik járókelő.

- Semmi az égvilágon - felelte Niklausse.

Hanem azért olyik hökkent ábrázatról, egyik-másik kérdő tekintetről lerítt, hogy a város tud az előző napi összecsapásról. Pusztán van Tricasse útiránya is elegendő lehetett, hogy Quiquendone még leglassúbb felfogású lakosa is kitalálja: a polgármester nagy horderejű intézkedésre készül. A Custos kontra Schut affér mindenkinek fölszigázta a képzeletét, de még senki sem foglalt állást egyik vagy másik fél oldalán. Ebből is látszott, hogy az ügyvéd csakúgy, mint az orvos, megbecsült személyiség volt. Schut ügyvéd, mivel sosem volt alkalma védőbeszédet tartani egy olyan városban, ahol védők és bírósági végrehajtók csupán emlékképeként léteztek, persze sosem veszített el pört. Ami pedig Custost, az orvost illeti, ő igen jeles szakember hírében állt, mivel, miként kollégái, minden betegségből kigyógyította a betegeket, kivéve abból, amely elvitte őket. Rossz szokás, amely sajnos valamennyi ország valamennyi orvosi karának valamennyi tagja körében elharapózott.

Az audenarde-i kapuhoz érve, a tanácsos és a polgármester óvatosan egy kis kitérőt tett, hogy elkerülje a torony "zuhanósugarát", majd érdeklődéssel vette szemügyre a fenyegető objektumot.

- Azt hiszem, le fog dőlni - vélte van Tricasse.

- Magam is azt hiszem - válaszolta Niklausse.

- Hacsak alá nem dúcoljuk - tette hozzá van Tricasse. - De szükséges-e, hogy aládúcoljuk? Ez itt a kérdés.

- Valóban ez a kérdés - kontrázott Niklausse.

Csakhamar jelentkeztek a gyári portán.

- Előtalálható-e Ox doktor? - kérdezték.

⁵ Egy hüvelyk kb. 3 cm.

Ox doktor mindig előtalálható volt a város első tisztségviselői számára, kiket azon nyomban be is vezettek a hírneves fiziológus dolgozószobájába.

Meglehet, hogy a két notabilitás egy jó órát is várt a doktor megjelenésére. Legalábbis ennek feltételezésére kell hajlanunk, abból ítélve, hogy a polgármester - életében először - némi türelmetlenséget tanúsított, társával egyetemben.

Ox doktor végül is belépett, s mindenekelőtt elnézést kért a várakoztatásért, de hát, ugye, jóvá kellett hagyni egy gázóra-tervet, kiigazítani egy kapcsolást... Egyébként minden pompásan halad! Az oxigénvezetékek máris le vannak fektetve. A városnak néhány hónapon belül káprázatos világítása lesz. A két előkelőségnek máris módjában áll megtekinteni a doktor dolgozószobájába nyíló csőrózsákat.

Ezután a doktor az iránt érdeklődött, vajon minek köszönheti a kitüntetést, hogy a polgármestert és a tanácsost fogadhatja.

- Hogy minek? Dehát önt akartuk látni, egyszerűen önt látni - felelte van Tricasse. - Már régóta nem volt önhöz szerencsénk. Mi alig járunk el valahová ebben a mi jó Quiquendoneunkban. Fél kézen meg lehet számlálni lépteinket és intézkedéseinket. Boldogok vagyunk, ha semmi sem zavarja meg az egyhangúságot...

Niklausse ránézett barátjára. A polgármester még sosem beszélt egy szuszra ennyit, mármint időfecsérlés és jókora szünetek nélkül. A tanácsos úgy látta, hogy van Tricasse némi - tőle igencsak szokatlan - könnyedséggel ölti egyik szavát a másikba. Magát Niklausse-t is a beszélhetnék ellenállhatatlan viszketege fogta el.

Ami Ox doktort illeti, ő figyelmesen és kajánul meredt a polgármesterre.

Van Tricasse, aki soha másként nem cserélt eszmét, mint egy jó karosszékben kényelmesen hátradőlve, ezúttal fölkelt. Tudjisten, miféle, a vérmérsékletével homlokegyenest ellentétes ideges fölindulás vett rajta ez alkalommal erőt. Még nem gesztikulált, de már közel állt hozzá. A tanácsos a maga részéről a lábikráját dörzsölgette, s lassúakat, mélyeket lélegzett. Tekintete kigyúlt. Niklausse szilárdan "elhatározta", hogy ha törik, ha szakad, segítségére lesz urának és barátjának, a polgármesternek.

Van Tricasse tehát fölkelt, tett néhány lépést, majd visszatelepedett korábbi helyére, szemközt a doktorral.

- S hány hónapon belülre - kérdezte kissé emeltebb hangon -, hány hónapon belülre ígéri ön munkálatainak befejezését?

- Három-négy hónapról van szó, polgármester úr - válaszolta Ox doktor.

- Három-négy hónap hosszú idő! - jegyezte meg van Tricasse.

- Nagyon is hosszú - tódította Niklausse, aki nem bírván magát türtőztetni, szintén föl pattant.

- Ennyi időre van szükségünk a művelet lebonyolításához - felelte a doktor. - A munkások, akiket kénytelenek voltunk Quiquendone lakosai közül toborozni, nem valami hű-de-fürgék.

- Hogyhogy nem fürgék! - csattant föl a polgármester, aki e szót, úgy látszik, személyes sértésnek tekintette.

- Nem bizony, polgármester úr - tartott ki állítása mellett Ox doktor. - Egy francia munkás tízszer annyit végezne egy nap alatt, mint az ön emberei, akik, hisz tudja, vérbeli flamandok!...

- Flamandok! - kiáltott föl Niklausse tanácsos, s a keze ökölbe szorult. - Miféle értelmet óhajt ön e szónak tulajdonítani?

- De hát a... azt a kedves értelmet, amelyet mindenki tulajdonít neki - válaszolta mosolyogva a doktor.

- Ejnye már, jóuram - fakadt ki a polgármester, föl-alá járkálva a dolgozószoba egyik sarkától a másikig -, nem szeretem az efféle célozgatásokat. Tudja meg, hogy a quiquendone-i munkások fölérnek a világ bármely városának munkásaival, és mi nem megyünk sem Párizsba, sem Londonba például. Ami pedig az ön munkálatait illeti, kérem, siertesse befejezésüket. Utcáink burkolata föl van szedve, hogy az ön csővezetékét le lehessen fektetni, ez pedig forgalmi akadályt képez. Az lesz a vége, hogy a kereskedelem panaszt tesz, én pedig, mint felelős hivatalnok, nem kívánom kitenni magamat jogos szemrehányásoknak!

Derék polgármester! Kereskedelemről beszélt, meg forgalomról; hogyhogy e szokatlan szavaktól ki nem pállott az ajka? Tulajdonképpen mi játszódhatott le benne?

- A város - tette hozzá Niklausse - különben sem lehet el tovább világítás nélkül.

- No hát, tudja - jegyezte meg a doktor -, egy város, amely nyolc-kilencszáz évet ráért várni...

- Egy okkal több - vágott vissza a polgármester, jól megnyomva a szót. - Más idők, más szokások! A világ halad; mi sem akarunk lemaradni! Ragaszkodunk hozzá, hogy utcáink egy hónapon belül ki legyenek világítva, ellenkező esetben ön minden napi késedelemért tekintélyes kártalanítási díjat tartozik majd fizetni! S mi volna, ha a sötétségben holmi verekedés találna kitörni?

- Úgy ám - harsogott Niklausse -, egy flamandnak elegendő egyetlen szikra, hogy föllobbanjon! Flamand, az flamma, vagyis láng!

- És ha már itt tartunk - vágott barátja szavába a polgármester -, a városi rendőrség főnöke, Passauf biztos jelentette nekünk, hogy tegnap este az ön termeiben, doktor úr, vitára került sor. Tévedésen alapul-e az az állítás, miszerint politikai vitáról volt szó?

- Nem, polgármester úr - felelte Ox doktor, alig bírva elfojtani elégedett sóhaját.

- S vajon nem került-e összezőrdülésre sor Dominique Custos orvos és André Schut ügyvéd között?

- De igen, tanácsos úr; hanem, az elhangzott kitételekben nem volt semmi különös.

- Semmi különös! - hördült fel a polgármester -, még hogy semmi különös nincs abban, ha egy ember azt mondja egy másiknak, hogy az nem ügyel eléggé a szavaira! De hát honnan szalajtották önt, uram? Hát nincs tisztában azzal, hogy Quiquendone-ban ez a legsajnálatosabb következményekkel járhat? Merészelne csak ön, uram, vagy akárki más velem beszélni így...

- Vagy velem!... - tette hozzá Niklausse tanácsos.

E fenyegető szavak elhangzása után a két notabilitás karbafont kézzel, égnek meredő hajjal nézett farkasszemet Ox doktorral, készen arra, hogy csúnyán elbánjanak vele, ha csupán egyetlen gesztusa vagy akár csak szemvillanása is az ellenkezés szándékáról tanúskodnék.

Ám a doktornak arcizma sem rándult.

- Mindenesetre, uram - folytatta a polgármester -, önt teszem felelőssé azért, ami az ön házában történik. Az én dolgom, hogy szavatoljam e város nyugalma, s nem tűröm, hogy megzavarják. A tegnap lezajlott események többé meg nem ismétlődhetnek, különben tudni fogom a kötelességemet, uram. Megértette? De hát feleljen, uram!

E szavakat a polgármester, akin féktelen izgalom lett úrrá, a düh teljes hangerejével harsogta el. Pulykaméreg öntötte el a tiszteletre méltó van Tricasse-t, s ezt alighanem a szoba falain túl

is hallották. Végül, egészen magánkívül, látva, hogy a doktor nem válaszol a kihívásra, a város feje így szólt:

- Jöjjön, Niklausse.

S úgy bevágva az ajtót, hogy az épület beleremegett, a polgármester távozott, maga után vonszolva a tanácsost.

Kint az utcán, mintegy húsz lépés után apránként lehiggadt a két nagy tekintélyű férfiú. Járásuk lelassult, tartásuk megváltozott. Arcukon kihunytt a pír. Ábrázatuk vörösből rózsaszínre váltott vissza.

S negyedórával az üzemből való távozásuk után van Tricasse szelíden mondta Niklausse tanácsosnak:

- Milyen szeretetre méltó ember ez az Ox doktor! Mindig a legnagyobb öröm lesz a számomra, ha láthatom.

Hatodik fejezet,

amelyben Frantz Niklausse és Suzel van Tricasse terveket sző

Olvasóink tudják, hogy a polgármesternek volt egy leánya. De bármily éleslátóak is, nem sejthetik, hogy Niklausse tanácsosnak meg egy fia volt, Frantz úr. S még ha kitalálták volna is, semmiből sem következtethettek arra, hogy Frantz a vőlegénye volt Suzelnek. Hozzá kell tennünk, hogy a két ifjú embert az ég is egymásnak teremtette: ők ketten úgy szerették egymást, amint az már Quiquendone-ban szokás.

Ne tessék azt képzelni, hogy ebben a kivételes városban az ifjú szívek nem dobogtak. Dobogtak azok, csak hát tempósan. Az emberek itt is megházasodtak, mint a világ bármelyik városában, de ráérősen. A jegyesek tanulmányozni kívánták egymást, mielőtt a szörnyűséges köteléket nyakukba vették volna, a tanulmányok pedig legalább tíz esztendeig tartottak, akár a kollégiumban. Ennél korábban ritkán nyilvánított bárki is "érettnek".

Úgy bizony, tíz év! tíz évig tartott az udvarlás! És hát olyan sok-e ez valójában, ha arról van szó, hogy két ember egy életre fonja össze sorsát? Tíz esztendőbe telik, amíg az emberből mérnök vagy orvos, ügyvéd vagy megyei tanácsos lesz; hogy is sajátíthatnók el hamarabb épp a férjé váláshoz szükséges ismereteket? Ez képtelenség! S úgy hisszük, akár vérmérsékletük folytán, akár ésszerű belátásból, de a quiquendone-iak cselekszenek helyesen, amikor tanulmányi idejüket illetéknépp meghosszabbítják. Amikor azt kell látnunk, hogy más, szabados és meggondolatlan városokban alig néhány hónap leforgása alatt hoznak tető alá házasságokat, az ember a legszívesebben csak vállat vonna, s azon lenne, hogy mielőbb elküldje a szóban forgó legényeket és leányokat Quiquendone kollégiumába, illetve leányneveldejébe.

Fél évszázad során mindössze egyetlen olyan házasságot jegyezték itt föl, amelyhez két év kellett, s az is csaknem rossz véget ért!

Egyszóval, Frantz Niklausse szerette Suzel van Tricasse-t, de szelíden, ahogyan akkor szeret az ember, ha kerek tíz esztendő áll előtte, mígnem elnyerheti szerelme tárgyát. Frantz hetente egyszer, meghatározott órában elment Suzelért, s kísért vele a Vaar partjára. Nem mulasztotta el magával vinni horgásbotját, s Suzel sem feledkezett meg hímzővásznáról, amelyre csinos ujjai a legvalószínűtlenebb virágokat varázsolták.

Illő e helyütt azt is közölnünk, hogy Frantz huszonkét éves fiatalember volt, hogy orcáján amolyan őszibarack-hamv pelyhedzett, s végül, hogy a hangja még csak épp a minap mélyült egy oktávnyit.

Ami Suzelt illeti, ő szőke volt és rózsás. Tizenhét tavaszt látott, s nem vetette meg a horgászást. Pedig fura foglalatosság ez: arra szorítja az embert, hogy túljárjon a márna eszén. De Frantz szerette. Ez az időtöltés megfelelt vérmérsékletének. Annyira türelmes lévén, amennyire csak lehet az ember, kedvét lelte abban, hogy réveteg szemmel kövesse a víz színén rezgő parafadugót; képes volt akármeddig várni, s amikor hatórányi üldögélés után valamely aprócska márna, megszanva őt, hajlandónak mutatkozott kifogatni magát, a fiatalember boldog volt, bár óvakodott megindultságának bármiféle tanújelét adni.

E napon a két jövendőbeli (úgy is mondhatnók: a két jegyes) ott ült a zöldellő vízparton. Az áttetsző vízű Vaar ott locsogott néhány lányira alattuk. Suzel gondtalanul öltögetett. Frantz gépiesen vissza-visszaemelte botját balról jobbra, majd hagyta, hogy az az árral ismét lesodródjék jobbról balra. A márnák szeszélyes körtáncot lejtettek a dugó körül, miközben a horog elárvultan bódorgott a mélyben.

Frantz időnkint megszólalt:

- Azt hiszem, harap, Suzel. - De rá nem emelte volna tekintetét a leányra.

- Gondolja, Frantz? - válaszolta ilyenkor Suzel, s munkáját egy időre félbehagyva, meghatott szemmel kísérte vőlegénye zsinégét.

- Nem, mégsem - szólt aztán a fiú. - Mintha egy kis rántást éreztem volna. Tévedtem.

- Majd csak harap, Frantz - hangzott Suzel tiszta és lágy hangja. - De ne felejtsem el időben "bevágni". Mindig elkésik egy-két másodperccel, s ezalatt a márna elillan.

- Átvenné egy kicsit a botot, Suzel?

- Szíves-örömezt, Frantz.

- Akkor adja ide nekem a hímzését. Meglátjuk, vajon a tühöz jobban konyítok-e, mint a horoghoz.

A leány ezzel reszkető kezébe fogta a horgászbotot, a fiatalember pedig öltögetni kezdte a tút a hímzés szemei közt. S órák hosszat ekként váltottak édes szavakat, szívük meg szaporábban kezdett verdesni, mihelyt a parafa megrándult a vízen. Hej! vajha sosem felednék el ezeket az elragadó órákat, amikor egymás mellett üldögélve a folyóvíz locsogását hallgatták!

Történetünk pillanatában a nap már meglehetősen alant állott a szemhatáron, s a hal Suzel és Frantz egyesített igyekezete ellenére sem "harapott". A márnák ezúttal nem voltak irgalmas kedvükben, s kinevették a két ifjú embert, akik voltak annyira igazságszeretők, hogy ezért meg ne orroljanak rájuk.

- Máskor majd több szerencsével járunk, Frantz - mondta Suzel, amikor az ifjú horgász visszatúzta szüzen maradt horgát a fenyődeszkára.

- Reméljük, Suzel - felelte Frantz.

Majd elindultak egymás mellett hazafelé, egyetlen szó nélkül, éppoly némán, akár előrevetülő árnyékuk. Suzel igen nagynak látta árnyképét a lebukó nap ferde sugaraiban, Frantzt pedig soványnak, olyan soványnak, amilyen a hosszú horgászbot, amelyet a kezében tartott.

Megérkeztek a polgármester háza elé. A fényes úttestet zöld fűcsomók szegélyezték; dehogyan gyomlálta volna ki őket bárki is, hiszen kipárnázták az utcát, s fölfogták a léptek zaját.

Épp mielőtt a kapu kinyílt volna, Frantz a kötelességének érezte, hogy így szóljon mátkájához:

- Tudja, Suzel, közeleg a nagy nap.
- Csakugyan közeleg, Frantz! - sütötte le hosszú szempilláját a leány.
- Úgy ám - mondta Frantz -, úgy öt-hat év múlva...
- Viszontlátásra, Frantz - mondta Suzel.
- Viszontlátásra, Suzel - válaszolta Frantz.

S miután a kapu becsukódott, a fiatalember egyenletes, nyugodt léptekkel elindult Niklausse tanácsos háza felé.

Hetedik fejezet,

amelyben az andantékból allegrók, az allegrókból pedig vivacék lesznek

A Schut ügyvéd és Custos orvos közti incidens okozta izgalom elült. Az afférnak nem lett folytatása. Remélhető volt hát, hogy Quiquendone visszasüllyed megszokott apátiájába, melyet a megmagyarázhatatlan esemény csupán átmenetileg zavart meg.

Ezenközben gyors ütemben épült ki a csőhálózat, amelyre az a szerep várt, hogy az oxy-hydrikus gázt a város legfontosabb épületeibe elvezesse. A vezeték az elágazásokkal együtt az úttest alá került. Hanem az égők még hiányoztak, mert lévén előállításuk rendkívül kényes művelet, külföldön kellett őket legyártatni. Ox doktor egyszerre mindenütt ott volt; laboránsával, Ygène-nel együtt egyetlen pillanatot sem vesztegetve nógatta a munkásokat, elvégezte az utolsó simításokat a gázórák finom alkatrészein, s éjjel-nappal táplálta az óriási villamos telepeket, amelyek a vizet szétbontó erőáramot termeltek. Igen! Ox doktor, jóllehet a csatornázás még be sem fejeződött, máris termelte az általa fölfedezett gázt, aminek voltaképpen - magunk közt szólva - szemet kellett volna szúrnia. De Ox doktor hamarosan fölavatja - legalábbis minden ok megvolt a reményre - új világításának tündöklő fényét, a városka színházában.

Mert Quiquendone-nak színháza is volt, szavamra gyönyörű építmény, amelynek belseje és külseje egyaránt valamennyi stílusra emlékeztetett. Egyidejűleg volt bizánci, román, gótikus és reneszánsz stílű, félköríves kapuboltozatokkal, csúcsíves ablakokkal, későgót rozettákkal, csapongó képzeletre valló tornyocskákkal, egyszóval olyan - félig a Parthenont, félig a párizsi Nagykovácsházat idéző - vegyes felvágott, amiben nincs semmi meglepő, hiszen Ludwig van Tricasse polgármestersége idején, 1175-ben kezdték el építeni, s csak 1837-ben, Natalis van Tricasse polgármestersége idején fejezték be. Hétszáz évig tartott, amíg fölhúzták; nem csoda, ha az épület közben fokozatosan magára öltötte valamennyi korszak építészeti jellegzetességét. Sebaj! szép épület volt; román pillérei és bizánci boltívei majd csak megférnek valahogy az oxy-hydrikus gázvilágítással.

A quiquendone-i színház minden drámai műfajt játszott, elsősorban operát, illetve vígoperát. De - mi tagadás - a zeneszerzők bajosan ismertek volna rá műveikre, annyira megváltozott ezek tempója.

Bizony: mivel Quiquendone-ban semmi sem történt gyorsan, a színpadi műveknek a quiquendone-iak vérmérsékletéhez kellett igazodniuk. Noha a színház szokás szerint négy órákor nyitotta meg és tízkor zárta kapuit, még nem volt rá példa, hogy e hat óra folyamán két felvonásnál több pergett volna le. A *Róbert, az ördög*, a *Hugenották* vagy a *Tell Vilmos*

rendszerint három estét vett igénybe, annyira lassú volt e remekművek előadásmódja. A *vivacék* a quiquendone-i színházban úgy vánszorogtak, mint a tősgyökeres *adagiók*. Az *allegró*knak se végük, se hosszuk nem volt. A hatvanegyedek tovább tartottak, mint más országban az egész hangok. A legsebesebb futamok a quiquendone-i ízlést tükröző előadásban gregorián himnusszá lassultak. A könnyed trillák ellankadtak, kimértekké váltak, hogy ne sértsék a műélvezők fülét. Egyetlen példa mindent megvilágít: Figarónak *A sevillai borbély* első felvonásabéli gyors belépője harminchármas metronómszámmal ment, s ötvennyolc percig tartott - a leglendületesebb énekes előadásában.

Gondolhatni, hogy a vendégművészeknek is alkalmazkodniuk kellett ehhez a divathoz; de mivel jól megfizették őket, nem panaszkodtak, s híven engedelmeskedtek a karmesteri pálcának, amely az *allegrók* alatt sem vezényelt többet percenkint nyolc ütemnél.

No aztán micsoda taps jutalmazta a művészeket, akik elbűvölték, ám soha el nem fárasztották a quiquendone-i nézőket! A tenyerek csigalassúsággal verődtek össze (az újságok ezt nevezték úgy, hogy *tapsvihar*). Még szerencse, hogy a tizenkettedik századi alapozók sem a kövel, sem a kötőanyaggal nem fukarkodtak, különben a terem még be talált volna omlani a falrengető éljenzéstől.

Egyébként a színház, hogy e hevülékeny flamandok túlságosan tűzbe ne jöjjenek, csupán heti egy alkalommal tartott előadást, ami lehetővé tette a színészeknek, hogy jobban elmélyüljenek szerepükben, a nézőknek pedig, hogy alaposabban megemésszék a drámai művészet remekeinek szépségeit.

Nos, így volt ez időtlen idők óta. A vendégművészek olyankor szoktak szerződést kötni a quiquendone-i igazgatóval, amikor ki akarták pihenni egyéb színpadok okozta fáradalmaikat. Már úgy látszott, hogy soha semmi nem módosíthat a dolgok megszokott rendjén, amikor két héttel a Schut-Custos affér után újabb váratlan esemény korbácsolta föl a kedélyeket.

Szombaton történt, tehát operai napon. Még nem az új világítás felavatásáról volt szó, miként azt hinni lehetne. Nem; a csöveket már bevezették ugyan a terembe, de az égőket - a már említett okból - még nem szerelték föl, s a színházat megtöltő népes közönséget továbbra is a csillár gyertyái vonták szelíd fényükbe. A kapukat ezúttal délután egykor nyitották meg; négy órakor már félig volt a terem. Volt olyan pillanat, amikor a sor a Szent Ernulf tér túlsó sarkáig, Josse Liefrinck gyógyszeráráig ért. Ez a nagy megrohanás szép előadást sejtetett.

- Elmegy este a színházba? - kérdezte még reggel a tanácsos a polgármestertől.

- Nem mulasztom el - felelte van Tricasse -, sőt magammal viszem hitvesemet, Suzel lányunkat, meg a kedves Tatanémance-ot, akik valamennyien bolondulnak a szép zenéért.

- Suzel kisasszony eljön? - érdeklődött a tanácsos.

- Nem kétséges.

- Akkor az én Frantz fiam az elsők közt áll majd sort - mondta Niklausse.

- Szilaj, forrófejű legény az, Niklausse! - jelentette ki okítólag a polgármester. - Tartsa rajta a szemét az ifiúron!

- Szerelmes, van Tricasse, az ön bájos Suzeljét szereti.

- Nos hát, Niklausse, majd elveszi! Ha egyszer megegyeztünk, hogy létrehozzuk ezt a házasságot, mit akarhat még?

- Semmit sem akar, van Tricasse, nem akar a drága gyermek semmit! Dehát végtére is, és erről többet mondanom fölösleges, nem ő lesz az utolsó, aki megváltja jegyét a pénztárnál!

- Hej! az a csupa-tűz, lobogó ifjúság! - mosolyodott el a polgármester, tulajdon múltjára gondolva. - Mi is ilyenek voltunk, kitűnő tanácsosom! Mi is szerelmesek voltunk! Mi is sorba álltunk annak idején! Nos hát, az esti viszontlátásra! Apropos, tudja-e, nagy művész ám az a Fioravanti! De a fogadtatás sem volt akármiféle, melyben falaink közt részesült! Soká nem felejtí el a quiquendone-i tapsokat!

Fioravanti, a hírneves tenorista virtuóz képességével, tökéletes technikájával és behízelt hangjával elbűvölte a város műélvezőit.

Fioravantinak immár harmadik hete óriási sikere volt a *Hugenottákban*. Az első felvonást a quiquendone-iek szájaíze szerint egy teljes estén át játszották a hónap első hetében. A második heti előadáson, amelyet véget nem érő *andanték* nyújtottak el, fürgeteges ováció köszöntötte a híres énekest. Meyerbeer remekművének harmadik felvonásakor tovább fokozódott a siker. De a legnagyobb várakozás Fioravanti negyedik felvonásbeli szereplését előzte meg, e negyedik felvonás pedig épp ezen az estén kerül a türelmetlen közönség elé. Ah! Raul és Valentine kettőse, ez a két hangra írt, hosszan tartó sóhaj, ez a szerelmi himnusz, ez a stretta, melyben egymást érik a *crescendók*, *stringendók*, a *sietősének*, a *più crescendók*, s mindez lassú, komótos, véget nem érő előadásban! Ah, de elbájoló!

Meg is telt a terem zsúfolásig. Az emberek egymás hegyén-hátán szorongtak a páholyokban, zenekari üléseken, zsöllyékben. A proscéniumban foglalt helyet van Tricasse polgármester, van Tricasse kisasszony, van Tricasse nagyszasszony, valamint a szeretetre méltó Tatanémance almazöld főkötőben; továbbá, tőlük nem messze, Niklausse tanácsos és családja, természetesen a szerelmes Frantzot sem kivéve. Ott volt családotól Custos orvos, Schut ügyvéd, Honoré Syntax főbíró, valamint Norbert Soutman, a biztosító társaság igazgatója, Collaert, a kövér bankár, a német zene rajongója, ki maga is muzsikálgatott, Rupp adószedő, Resh Jeromos, az Akadémia elnöke, azonkívül a polgári biztos és még annyi városi notabilitás, hogy ugyancsak próbára tenné az olvasó türelmét, ha itt mindahányat elsorolnók.

Úgy volt szokásban, hogy a quiquendone-iek a függöny fölhúzása előtt csöndben maradnak, újságot olvasnak, vagy egészen halkán társalognak egymással, a zajt és sietséget kerülve vonulnak helyükre, vagy réveteg pillantásokat lövellnek az erkélyen pompázó, imádnivaló szépségek irányába.

Hanem ezen az estén egy külső megfigyelő megállapíthatta volna, hogy már a függöny felvonása előtt is szokatlan élénkség uralkodik a teremben. Olyan emberek izegtek-mozogtak, akik sosem tettek ilyesmit. A hölgyek legyezői rendhagyó sebességgel csapkodtak. Mintha ózondúsabb levegő járta volna át a tüdőket. Az emberek nagyobbakat lélegeztek. Néhány tekintet villogott, mégpedig - kell-e mondanunk? - csaknem olyan fényesen, mint a csillár lángocskái, melyek most mintha újfajta megvilágításba vonták volna a nézőteret. Csakugyan, ezúttal jobban lehetett látni, mint máskor, jóllehet a fény nem volt erősebb. Hej, ha Ox doktor új készülékei már működtek volna! De még nem működtek.

A zenekar végre elfoglalta a helyét, teljes létszámban. Az első hegedűs a pulpitusok közt halkán megadja kollégáinak az *á* hangot. A húros, fúvós és ütőhangszerek hangolása tökéletes. A karnagy már csak a csengőszót várja, hogy belevágjon az első taktusba.

A csengő fölberreg. Kezdődik a negyedik felvonás. A közjáték *allegro appassionato*-ját azzal a hagyományoknak megfelelő, méltóságos lassúsággal adják elő, melytől a kiváló Meyerbeer kiugrott volna a bőréből, ám amelynek fennkölt mivoltát a quiquendone-iek operabarátok az utolsó csöppig kiélvezik.

Kisvártatva azonban a karmester úgy érzi, nem ura többé zenészeinek. Alig bírja visszatartani ezeket az általában fölöttébb engedelmes és nyugodt embereket. A fúvós hangszerek egyre csak siettetnék a tempót, úgyhogy vaskézzel kell megfékezni őket, különben még elébe

vágnának a húros hangszereknek, s oda lenne a harmónia. Még a fagottos, Josse Liefrinck gyógyszerész fia, ez a szerfölött jólnevelt ifjú is neki-nekilődül.

Ezenközben Valentine belefogott recitativójába:

Most egymagam vagyok...

- de siet. A karmester és a zenészek követik (tán tudtukon kívül) *cantabiléjében*, amelyet szélesen kellene előadniuk, hiszen az ütem tizenkét-nyolcados. Attól a pillanattól fogva, hogy Valentine a háttérben megjelenő Raulhoz lép, egészen addig a pillanatig, amikor a férfit a szomszéd szobában elrejtí, negyedóra, ha eltelik, holott e harminchét ütemből álló *recitativo* máskor éppen harminchét percig tartott a quiquendone-i színház hagyományainak megfelelően.

Saint-Bris, Nevers, Cavannes és a katolikus főurak máris színre léptek, tán egy kissé sietve. A zeneszerző itt *allegro pomposót* írt elő a partitúrában. A zenekar és a főurak valóban *allegro* haladnak, ám a legkevésbé sem *pomposo*, s a többszólamú résznél, az összeesküvésnek és a török megáldásának mesteri tablójában már egyáltalán nem mérséklük a szabályszerű *allegrot*. Az énekesek és a zenészek egyre jobban nekivadulnak. A karmester már meg sem próbálja visszafogni őket. Mellesleg a közönség korántsem háborog, ellenkezőleg: érezni, hogy ő is lendületbe jött, hogy benne van a tempóban, s hogy ez a tempó a lelkéből lelkedzik:

*Alja tusáktul és bajtól, mely untalan,
E hont megmenteni vágytok-e, mint magam?*

Szavukat adják, megesküsznek. Nevers alig jut hozzá, hogy tiltakozzék, s elénekelje, miszerint “ősei katonák, nem pedig gyilkosok” voltak. Letorkolják. A rendőrtisztek és városatyák összedugják fejüket, és szélesebben hitet tesznek, hogy “alá egyszerre sújtanak”. Saint-Bris mint afféle kültelki galoppot darálja el a katolikusokat bosszúra felhívó *recitativót*. A három szerzetes, öltözékén akantuszlevelekkel és fehér szalagjelvénnel, beront Nevers lakásának hátsó ajtaján, fittyet hányva a rendezői utasításnak, melynek értelmében lassan kellene bevonulniuk. A szereplők máris mind előrántották kardjukat-tőrüket, amelyeket aztán a három szerzetes egyetlen szempillantás alatt meg is áld. A szopránok, tenorok és basszusok dühödt kiáltásokkal vágnak bele az *allegro furiosóba*, miáltal a drámai hatnyolcadból egy francia négyes hatnyolcada sikeredik. Majd elrohannak, kórusban üvöltve

*Éjfelen,
Nesztelen!
Isten óv!
Óh,
Éjfelen!*

E pillanatban az egész közönség talpon terem. Izgalom keríti hatalmába a páholyokat, a földszintet, az erkélyt. Úgy tetszik, a nézők nyomban egytől egyig fölrohannak a színpadra, élükön van Tricasse polgármesterrel, hogy csatlakozzanak az összeesküvőkhöz, s megsemmisítsék a hugenottákat, akiknek vallási meggyőződésében pedig osztoznak. Zeng-zúg a taps, a kiáltozás, az újrázás! Tatanémance lázasan rázza almazöld főkötőjét. A nézőtéri lámpák fénye fölizzik...

Ahelyett, hogy lassan emelné föl, Raul egy fölséges mozdulattal széthasítja a drapériát, s máris szemben áll Valentine-nal.

Végre! itt a nagy kettős, s a tempója: *allegro vivace*. Raul nem várja ki Valentine kérdéseit, Valentine nem várja ki Raul válaszait. A bűbajos részlet:

*Sürget a vész
S időnk repül...*

ama virgonc kétnegyedek egyike lesz, amelyeknek Offenbach köszönhette a hírnevét, általuk perdítve táncra ilyen-amolyan összeesküvőit.

Az andante amoroso:

*Hát szeretsz!
Hisz te mondtad!*

nem egyéb, mint *vivace furioso*, s a zenekar gondolkása már fittyet hány arra, hogy az énekes hanghordozását utánozza, amint azt pedig a mester partitúrája előírja. Hiába kiált föl Raul:

*Szólj még, nyújtsd el szívemnek
Csupa-méz, nevenincs gyönyörét!*

Valentine képtelen bármit is elnyújtani! Érezhető, hogy szokatlan tűz emészti. Magas *há-i* és *cé-i* ijesztően élesek. A férfi kapálódzik, gesztikulál, csupa láng.

Hallani, amint a harangláb tornya megkondul; de micsoda kapkodó harangszó ez! A harangozó, aki kongat, nyilvánvalóan magánkívül van. A hátborzongató vészharang szilajságban versenyre kel a zenekar őrzöngésével.

Végezetül a csodálatos felvonást lezáró *stretta*:

*Csók és vágy messze szállt,
Csak önvád jár ma át!*

amelynek szerzői előírása *allegro con moto*, féktelen *prestissimó*ba torkollik. Mint egy elrobbogó expressz. A harang újult erővel kezdi rá. Valentine aléltan omlik a földre. Raul kiugrik az ablakon!...

Ideje volt. A szó szoros értelmében részeg zenekar képtelen lett volna folytatni. A karmesteri pálca törötten hever a sűgő állványán! A hegedűk húrjai elpattanva, nyakuk kitekerve! A tomboló üstdobos szétverte üstdobjait! A nagybögős fölszállt zengő építménye hegyére! Az első klarinétos lenyelte hangszere fúvókáját, a második oboás a nádnyelveket rágja! A trombon tolócsöve ripityára ment, s ráadásul a szerencsétlen kürtösnek, aki túlon túl mélyen nyúlt kürtje tölcserébe, odaszorult a keze!

És a közönség! a közönség liheg, lángol, hadonászik, üvölt! Minden arc úgy vöröslik, mintha gazdája testében tűzvész dühöngene! Az emberek egymást taszigálva tolonganak a kijárat felé, a férfiak kalap, az asszonyok kabát nélkül! Lökdösődés a folyosókon, öldöklés a kapuknál, általános veszekedés, verekedés! Még hogy hatóságok? polgármester? Mindnyájan egyenlők a pokoli izgalomban...

Azután, néhány pillanat elteltével, amikor már mindenki az utcán van, ki-ki visszanyeri szokott nyugalmát, s békésen tér otthonába, mint zavaros emlékképeket őrizve élményeit.

A *Hugenották* negyedik felvonása, mely máskor kerek hat óra hosszat tartott, ezen az estén fél ötkor kezdődött, és tizenkét perccel öt előtt már véget is ért.

Mindössze tizennyolc percig tartott!

Nyolcadik fejezet,

amelyben az ünnepélyes öreg német keringőből forgószél lesz

Ám jóllehet a nézők a színházat elhagyva visszanyerték szokásos nyugalmaikat, s noha békésen tértek haza, csupán valamiféle múltó kábaságot őrizve meg az egészből, mégiscsak rendkívüli izgalmon estek át, s gyötrötten, elcsigázva rogytak ágyba, mintha torkig ették-itták volna magukat.

Másnap aztán mindenkiben földerengett az előző estén történetek emléke. Már csak azért is, mert az egyiknek kalapja veszett el a tülekedésben, a másiknak ruhaszánya szakadt le a forogtatásban; emez finom gyapjúcipőjét, amaz csak nagy alkalmakkor viselt belépőjét siratta. A tisztos polgároknak, akiknek emlékezete működésbe lépett, az emlék szégyenpírt kergetett az arcába, amiért ilyen minősíthetetlenül elragadtatták magukat. Olyan érzésük volt, mintha akaratukon és tudtukon kívül orgián vettek volna részt! Beszélni nem beszéltek róla, még gondolni sem akartak rá.

Ám leginkább főbe kólintva a város polgármestere, van Tricasse volt. Reggel, ébredéskor, sehol sem találta a parókáját. Lotchè mindent fölforgatott, hiába. A paróka a csatatéren maradt. Hogy kidoboltassa Jean Mistrollal, a városka fölesketett kisbírájával? Azt már nem! Inkább föláldozza azt a vendéghaját, hogysesem így közszájra adja magát - ő, a város első tisztviselője!

Ekként elmélkedett a nagy tekintélyű van Tricasse, miközben sajtó tagokkal, nehéz fejjel nyúlt el takarói alatt. Nyelve puffedt volt, belseje égett, sehogys sem akaródzott fölkelnie, sőt; agya pedig akkora munkában volt ezen a délelőttön, mint talán még soha az elmúlt negyven év során. A tiszteletre méltó magisztrátus földézte magában a megmagyarázhatatlan előadás valamennyi mozzanatát, s egybevetette őket az Ox doktor estélyén történetekkel. Töprengett, mi okozhatta azt a különös izgékonyaságot, amely két ízben is elfogta a város legderekabb polgárait.

- Dehát mi folyik itt? - tűnődött. - Miféle szédület lett úrrá az én jámbor Quiquendone-omon? Végül még megkergülünk, s az egész városból egyetlen hatalmas kórházat kell csinálni! Hiszen tegnap végtére is mindnyájan ott voltunk, előkelőségek, tanácsosok, bírák, ügyvédek, orvosok, akadémikusok, s ha emlékezetem nem csal, valamennyiünkre rájött a dühöngő téboly rohama! Mi az ördög lehetett abban a pokoli zenében? Megfoghatatlan! Amellett nem ettem, nem ittam semmi olyat, ami ekkora idegizgalmat válthatott volna ki belőlem! Nem! tegnap egy jól átsült borjúszelet volt a vacsorám, kevéske édes paraj, madártej, meg két-pohárnyi, vízzel hígított sör; ez csak nem száll az ember fejébe! Nem. Olyasmi van a dolog mögött, amit képtelen vagyok megmagyarázni; minthogy pedig végül is én vagyok felelős közigazgatási alanyaim cselekedeteiért, vizsgálatot indítok.

A városi tanács által elrendelt vizsgálat azonban nem hozott semmi eredményt. Hiába voltak nyilvánvalóak a tények, az okokig a magisztrátusok éles elméje nem hatolhatott el. Egyébként a lelkekbe visszaköltözött a nyugalom, s azzal máris feledés borult a kilengésekre, melyeknek még pusztá említésétől is tartózkodtak a helyi lapok. Az előadásról a *Quiquendone-i Napló* hasábjain közzétett beszámoló célzást sem tett arra, hogyan fogta el a láz az egész nézőteret.

S mégis, habár a város visszanyerte szokásos flegmáját, s noha - legalábbis látszatra - ismét olyan flamanddá vált, mint amilyen volt, érezni lehetett, hogy lakosainak jelleme és temperamentuma apránként módosuláson megy át. Az ember valóban elmondhatta Dominique Custos orvossal, hogy a helybélieknek "idegeik nőnek".

Ezt azért nem árt jobban megmagyarázni. A szóban forgó, vitathatatlan és nem is vitatott változás csupán bizonyos körülmények közt volt észlelhető. Ha a quiquendone-iek a város utcáin, a szabad ég alatt, a tereken, a Vaar mentén jártak-keltek, továbbra is a régi, derék, hideg és módszeres emberek voltak. Ugyanígy állt a dolog, amikor hajlékukban tartózkodtak, s kezüket vagy fejüket foglalkoztatták, ami az előbbi esetben abból állt, hogy nem csináltak, az utóbbiban pedig, hogy nem gondoltak semmit. A városbéliek magánélete éppoly csendes, ernyedt, tengő-lengő volt, mint régente. Soha egy összeszólalkozás vagy szemrehányás családi körben, soha szaporább szívverés, soha izgalom az agyvelőben. Az átlagos pulzusszám megint annyi volt, mint a régi szép időkben: ötven-ötvenkettő percenkint.

Hanem ami teljességgel megmagyarázhatatlan volt, olyannyira, hogy a kor legleleményesebb fiziológusai is hiába törték volna rajta bölcs fejüket: ugyanazok a quiquendone-iek, akik magánéletükben a legcsekélyebb változást sem mutatták, szemlátomást átalakultak a közéletben, a közösségben.

Középületben gyűltek össze? máris "kitört a gyalázat", hogy Passauf biztos kifejezésével éljünk. A tőzsdén csakúgy, mint a városházán vagy az Akadémia nagy előadótermében, a tanácsüléseken éppúgy, mint a tudósok értekezletein egyfajta gerjedéssel ment végbe, s csakhamar különös izgalom vett erőt a jelenlevőkön. Egy óra elteltével a beszámoló hangja már epés volt. Újabb óra, s az eszmecsere vitává fajult. Az emberek nekihevíültek, személyeskedni kezdtek. Még a templomi hívők sem voltak képesek - a prédikáció alatt! megőrizni hidegvérüket, amikor van Stabel lelkész, kézzel-lábbal hadonászva a szószéken, a szokásosnál szigorúbban fedtte meg őket. Sajnos, a dolgok ilyen állása végül még a Custos orvos és Schut ügyvéd közti afférnál is súlyosabb összezőrdülésekre vezetett, s csak azért nem volt szükség hatósági beavatkozásra, mert a civódó felek otthonukba térve megnyugodtak, menten elfelejtették az adott és kapott sértéseket.

E sajátosság nem tűnt, nem is tűnhetett föl a lelki folyamatok fölismerésében teljességgel járatlan quiquendone-ieknek. Egyetlen személy akadt a városban - mégpedig épp az a Passauf biztos, akinek állását a tanács immár harminc éve készült megszüntetni -, aki megfigyelte, hogy a magánházakban nem tapasztalt izgalmi állapot a középületekben tüstént jelentkezik. A biztos nem minden aggodalom nélkül fontolgatta, mi lesz, ha ez a fokozott ingerlékenység egy napon a polgári otthonokat is eléri, s ha a ragály (ezt a szót használta) a város utcáira is átkerül. Akkor aztán nem borul többé feledés a sértésekre, nem lesz többé nyugalom, nem lesz szünet az önkívületben, csak folytonos lobbanékonyág, amely óhatatlanul egymás ellen ugrasztja majd a quiquendone-ikat.

- S akkor mi történik? - gondolta elborzadva Passauf biztos. - Hogyan lehet megfékezni e szilaj dührohamokat? Hogyan visszafogni a föltűzött kedélyeket? Akkor aztán nem lesz színekúra a posztom, s a tanácsnak meg kell majd kettőznie a fizetésemet... ha ugyan önmagamat is le nem kell tartóztatnom... betörésért és rendbontásért!

Márpedig a biztos szerfölött megalapozott félelmei kezdtek beigazolódni. A tőzsdéről, a templomból, a városházáról, az Akadémiáról, a vásárcsarnokból a magánházakra is átkerült a baj, mégpedig alig két héttel a *Hugenották* főntebb említett, szörnyűséges előadása után.

A ragály első tünetei Collaert bankár házában jelentkeztek.

Ez a gazdag úr bált, vagy legalábbis táncos estélyt adott a városi notabilitások számára. Néhány hónapja harmincezer frankos kölesönt bocsátott ki, s megünneplendő az üzleti sikert (tudniillik, hogy a kötvények háromnegyed része jegyzésre került), nyitotta meg termeit, s hívta meg mulatságra honfitársait.

Ismeretes, milyenek is az ártatlan és józan flamand fogadások, amelyeken a sör meg a szörpök jelentik az összes kiadást. Egy kis csevegés az időjárásról, a terméskilátásokról, a

kertek állapotáról, a virágok, kiváltképp a tulipánok gondozásáról; nagy néha egy-egy lassú és kimért, menüettszerű tánc; hébe-korba egy-egy keringő, de az a német fajta, melynek ellejtése közben percnként másfél fordulatra ha sor kerül, s a párok olyan messzire távolodnak el egymástól, amennyire a karjuk hossza csak engedi: ilyen bállokhoz szokott a quiquendone-i társaság krémje. A polka, miután négyüteműre írták át, megkísérelt e viszonyok közt gyökeret verni, aztán mégis lekerült a táncrendekről, mert bármily lassú lett légyen is irama, a táncosok mindig elmaradtak a zenétől.

Ezeket az ártalmatlan összejöveleteket, amelyeken az ifjú urak és hölgyek illedelmesen és mértéktartóan szórakozgattak, soha kellemetlen felhang meg nem zavarta. Vajon ezen az estén, Collaert bankár házában miért tetszett úgy, mintha a szörpök mámorító borra, gyöngyöző pezsgővé, tüzes punccsá változtak volna? Miért fogott el az estély közepe táján minden vendéget valamiféle megmagyarázhatatlan részegség? Miért vált a menüett szaltarellává? Miért fokozták a zenészek a tempót? Miért ragyogtak a gyertyák olyan szokatlanul éles fénnel, mint már a színházban is? Micsoda villamos áram járta át a bankár termet? Mitől volt, hogy a párok erősebben simultak, hogy a kezek görcsösebben szorongatták egymást, hogy a "magányos lovagok"⁶ ugyancsak merész figurákkal tűntek ki e máskor igen-igen súlyos, ünnepélyes, fönséges és ildomos francia négyes során?

Hej, haj! hol volt az az Oidipusz, aki megválaszolhatott volna mindeme megfejthetetlen kérdésekre? Passauf biztos, aki jelen volt az estélyen, tisztán látta a közelgő vihart, de úrrá lenni rajta éppúgy képtelen volt, mint elmenekülni előle, s érezte, hogy valami mámorféle száll a fejébe. Testi-lelki képességei fölfokozódtak. Többször is rávetette magát az édességekre, s úgy lekopasztotta a tálakat, akárha hosszabb koplalás után lett volna.

Ezalatt a báli hangulat egyre magasabbra hágott. Hosszú, tompa morajra emlékeztető morgás tört fel a torkokból. Ropták, most aztán istenigazából ropták. A lábak mind őrzőngőbb iramban járták. Az arcok pipacsörösek lettek. A szemek úgy ragyogtak, akár a karbunkulus. Az általános izgalom elérte tetőpontját.

Hát még, amikor a zenekar belevágott *A bűvös vadász* keringőjébe, s a zenészek nekibokrosodva zendítettek rá erre az olyannyira német, olyannyira lassú valcerre! Ez többé már nem is volt keringő, hanem eszeveszett forgószél, szédítő pörgés, olyan körforgás, amelyet bízvást Mefisztó is vezényelhetett volna, izzó pizskavassal verve a taktust. Majd galopp, pokoli, eltéríthetetlen, föltarthatatlan galopp ragadta egy álló óra hosszat magával - termeken, szalonokon, előszobákon, lépcsőházon keresztül, a fényűző otthon pincéjétől padlásáig - az ifjú urakat és kisasszonyokat, az apákat, anyákat, a különféle korú, súlyú, nemű embereket, beleértve a kövér Collaert bankárt és feleségét, meg a tanácsosokat, előljárókat, meg a főbírókat és Niklausse-t, meg van Tricasse-né asszonyt, meg van Tricasse polgármestert, de még magát Passauf biztost is, aki később az istennek sem emlékezett rá, kivel is keringőzött e mámoros éjszakán!

De a hölgy nem felejtette őt el soha. S e nap óta egyre csak arról álmodik, hogy a fölhevült biztos szenvedélyes öleléssel szorítja őt magához. "Őt", vagyis a kedves Tatanémance-ot!

Kilencedik fejezet,

amelyben Ox doktor és laboránsa, Ygène éppen csak egy-két szót vált

- Nos, Ygène?

⁶ A francia négyes egyik részének elnevezése; a férfiak ekkor magukban táncolnak.

- Nos, főnök, minden készen áll! A csövek lerakása befejeződött.
- Végre! Most aztán nagyban és a tömegeken folytatjuk!

Tizedik fejezet,
*amelyben meglátjuk, hogyan terjed át a ragály az egész városra,
s milyen következményekkel jár*

A baj a következő hónapok során nemhogy csökkent volna, inkább tovább terjedt. A ragály a magánházak falai közül kicsapott az utcára. Quiquendone városára rá sem lehetett ismerni.

Az addig észlelteknel is sajátságosabb jelenség volt, hogy a delejes hatástól nemcsak az állat-, hanem a növényvilág sem maradt mentes.

A dolgok rendes menete szerint a ragályok hatóköre korlátozott. Azok, amelyek az emberek körében dühöngenek, megkímélik az állatokat, az állatok soraiban terjednek a növényeket. Himlős ló eleddig éppoly kevésbé akadt, mint marhavészben szenvedő ember, a birkák pedig nem kapják el a burgonyabetegséget. Ezúttal azonban úgy tetszett, hogy minden természeti törvény megdőlt. Nemcsak Quiquendone lakosainak jelleme, vérmérséklete, eszmevilága változott meg, férfiaké és nőké egyaránt: a háziállatok, a kutyák, macskák, ökrök, lovak, szamarak és kecskék szintén a ragály hatása alá kerültek, mintha kiragadták volna őket megszóított környezetükből. Még a növények is "emancipálódtak", ha elnézik nekünk e kifejezést.

Igen: a kertekben, veteményesekben, gyümölcsösökben rendkívüli tünetek jelentkeztek. A kúszónövények merészebben kúsztak. A nyalábosokat jóformán át sem lehetett nyalábolni. A cserjék akkorák lettek, mint egy-egy cser. Az alig elvetett magok máris kidugták kicsi zöld fejüket, s ugyanannyit nőttek hüvelyekben, mint hajdan ugyanennyi idő alatt és a legkedvezőbb körülmények közt párizsi vonalban⁷. A spárga kétlábnyira nőtt, az árticsóka sárgadinnyényi lett, a sárgadinnye akkora, mint a tök; a tök sütőtök nagyságúra dagadt, a sütőtök meg akkorára, mint az őrtorony harangja, pedig annak átmérője, hitemre, kilenc láb is megvolt. A káposzta bokorra terült, a gomba esernyővé.

Hamarosan a gyümölcsök is követték a főzelékek példáját. Két embernek kellett összeállnia, hogy megbirkózzanak egy szem eperrel, s négynek, hogy megegyenek egy körtét. A szőlőfürtök akkorák voltak, mint az a csodálatosan megfestett, fenomenális fürt Poussin képén. *A küldöttek visszatérnek az Ígéret földjéről* címűn!

Ugyanez vonatkozik a virágokra: a hatalmas ibolyák áthatóbb illatot leheltek; a roppant rózsák élénkebb színekben pompáztak; az orgonabokrok néhány nap alatt áthatolhatatlan bozótot képeztek; muskátlik, százszorszépek, dáliák, kaméliák, rhododendronok lepték el a sétányokat olyan számban, hogy egyik a másikat szinte megfojtotta. A kacsozó kés nem ment itt semmire. Hát még a tulipánok, ezek a flamand szívnek oly kedves liliomfélék mennyi izgalmat okoztak a virágkedvelőknek! A tiszteletre méltó van Bistrom egy nap kis híján hanyatt esett, megpillantván kertjében egy közönséges, de oly hatalmasra, óriásira, monstruózusra nőtt *tulipa gesnerianát*, hogy kelyhében egy egész vörösbegy család fészkel!

A város apraja-nagyja összecsődült, hogy megtekintse ezt a bámulatos virágot, s el is keresztelte *tulipa quiquendoniának*.

⁷ A párizsi vonal vagy párizsi hüvelyk a hüvelyknek kb. tizenketted része, 2,25 milliméter volt.

Csakhogy sajnos, jóllehet ezek a növények - gyümölcsök és virágok - szemmel nyomon követhetően növekedtek, jóllehet kedvük lelték abban, hogy kolosszális arányokat öltsenek, s jóllehet élénk színeikkel-illatukkal megrészesgítettek orrot és tekintetet, hamar hervadásnak is indultak. A levegő, melyet beszívtak, gyorsan elemésztette őket, úgyszólván egykettőre kimerültek, elfonnyadtak, lekókadtak.

Ilyen sorsra jutott a nevezetes tulipán is, amely néhány napos tündöklés után elvirágzott!

S így jártak csakhamar a háziállatok, a házörzőtől az ólbeli sertésig, a kalitka kanárijától a baromfiudvar pulykájáig.

Tudni való, hogy az állatok a rendes időkben éppoly flegmatikusak voltak errefelé, mint gazdáik. A kutyák, macskák nem éltek, inkább csak vegetáltak. Soha egy kéjes borzongás, soha egy dühkitörés. A farkak nem csóváltattak többet, akárha bronzból lettek volna. Emberemlékezet óta nem akadt példa harapásra vagy karmolásra. Ami pedig a veszett ebeket illeti, őket az itteniek az Apokalipszis állatseregletébe, a griffmadár és egyéb szörnyek mellé illő mesebeli állatoknak tekintették.

De micsoda változás következett be ama néhány hónap során, amelynek legapróbb eseményeiről is számat próbálunk ehelyütt adni! Kutyák-macskák kimeresztették fogukat-karmukat. Itt-ott - dührohámuk ismétlődése esetén - agyonlövetésükre is sor került. Első ízben lehetett olyan lovat látni, mely megbokrosodva vágat végig Quiquendone utcáin, olyan ökröt, mely nekiront egy társának, hogy szarvával felöklelje; olyan szamarat, mely - ez a Szent Ernulf téren történt - hanyatt veti magát, s miközben lábaival az ég felé kalimpál, már nem is "állati" hangon iázik; sőt, olyan birkát is - egy birkát, igen! -, mely a mészáros késével szemben vitézül védelmezi önnön kotletteit!

Van Tricasse rákényszerült, hogy több rendeletet bocsásson ki a quiquendone-i utcák biztonságát veszélyeztető, őrző háziállatok dolgában.

De hajh! a bolond állatoknál az emberek sem voltak okosabbak. Az istencsapása egyetlen életkort sem kímélt.

A csecsemők igen korán elviselhetetlenek lettek, pedig ők aztán eleddig igazán könnyen nevelhetőek voltak; s Honoré Syntax főbírónak életében először kellett elpáholnia csemetéjét.

A kollégiumban elszabadult a pokol, s a szótárak sajnálatos röppályákat írtak le az osztálytermekben. Lehetetlen volt továbbra is négy fal között tartani a diákokat, különösen, hogy az izgalom a tanárookra is átragadt; egyikük-másikuk képtelen feladatokkal halmozta el tanítványait.

Más. Ezek az igencsak mértéktartó quiquendone-iak, akiknek eddig fő élelmük a tejszínhab volt, most agyonették-itták magukat. Rendes étrendjükkel már nem érték be. Ahány gyomor, annyi feneketlen bendő, s ezt a bendőt, kerül amibe kerül, meg kellett tölteni. A város élelmiszer- és italfogyasztása megháromszorozódott. Két főétkezés helyett hat járta. Számos gyomorrontásról érkezett hír. Niklausse tanácsos képtelen volt csillapítani az éhségét. Van Tricasse polgármester a szomszájjal nem bírt, s örökösen valamiféle ingerült fél-részegség állapotában leledzett.

Végül a legriasztóbb tünetek jelentkeztek s harapóztak el egyik napról a másikra. Részeg embereket lehetett látni, köztük gyakran még nagy tekintélyű polgárokat is.

A gyomorgörcsök irgalmatlanul sok munkát adtak Dominique Custos orvosnak; nemkülönben az idegzavarok és ideggyulladások, ami jól mutatta, hogy az idegi izgalom micsoda fokára jutott a lakosság.

A hajdan kihalt, most azonban nyüzsgő quiquendone-i utcákon (hiszen senki sem bírt otthon megülni) napirenden voltak a civakodások, összetűzések.

A rendőrséget újjá kellett szervezni, hogy megfékezhesse a rendbontókat.

A városházán létesült egy áristom, amely aztán éjjel nappal dugig volt garázdákkal. Passauf biztos alig állt a lábán a kimerültségtől. Volt olyan házasság, melyet két hónap alatt ütöttek nyélbe, ami példa nélkül állott. Úgy bizony: Rupp adószedő fia oltárhoz vezette a szép Augustine de Rovere leányát, mégpedig alig ötvenhét napra azután, hogy megkérte a kezét!

Más olyan házasságok megkötését is, amelyek régebben esztendőig maradtak volna a tervezés állapotában, egykettőre elhatározták most az érdekeltek. A polgármester nem győzött ezen álmélni s úgy érezte, hogy leánya, a bájós Suzel kicsúszik a kezei közül.

Ami az aranyos Tatanémance-ot illeti, ő odáig merészkedett, hogy célzásokat tett Passauf biztosnak egy bizonyos frigyre, mely az ő szemében a boldogságot, a jólétet, a tisztességet és ifjúságot jelentené!...

Legvégül - s ez volt a teteje mindennek! - párbajra is sor került! Igen, pisztolypárbajra, lóhátról, hetvenöt lépésről, többszöri golyóváltással! Méghozzá kik között? Olvasóink alig fogják elhinni.

Frantz Niklausse úr, a szelíd horgász, valamint az ifjú Simon Collaert, a dúsgazdag bankár fia között.

E párbaj oka pedig nem volt más, mint a polgármester lánya, kibe Simon fülig belehabarodott, s akit nem volt hajlandó átengedni vakmerő vetélytársának.

Tizenegyedik fejezet,

amelyben a quiquendone-iak hősiés elhatározásra jutnak

Látható, milyen százalmas állapotban leledzett Quiquendone lakossága. A fejek forrongtak. Az emberek többé nem ismertek egymásra, sem önmagukra. A legbékésebbek is kötekedővé váltak. Elég volt görbén nézni rájuk, már küldték is a segédeiket. Némelyek bajuszt növesztettek; a kakaskodóbbja ki is pödrötte hegyesre.

Ilyen körülmények közt a város vezetése és az utcák, illetve középületek rendjének megőrzése fölöttébb megnehezült, hiszen a hivatalok nem készültek föl a dolgok illetén fordulatára. A polgármesterből, a mi szelíd, tétova és határozatlan van Tricasse-unkból feneketlen méregzsák lett. Háza csak úgy visszhangzott a kiáltásoktól. Van Tricasse hús rendeletet is kibocsátott napjában, egyre-másra lehordta rendőreit, s kész volt saját kezűleg hajtani végre mindazt, amit hivatala elrendelt.

Hej, haj! micsoda változás! Kedves, csöndes polgármesteri ház, derék flamand hajlék, hová tűnt egykori békéd? Micsoda házi perpatvarok követték most egymást! Van Tricasse-né asszony házsártos lett, szeszélyes és goromba. Férjétől legföljebb annyi telt ki, hogy élete párjának hangját a tulajdon bömbölésével túlharsogja; de hogy el is hallgattassa, az már nem. A derék hölgy ingerlékeny kedélye mindenben talált kivetni valót. Semmi sem volt jó! A kiszolgálás a legkevésbé. Mindig minden késett! Van Tricasse-né rátámadt Lotchèra, de még sógornőjére, Tatanémance-ra is, amire emez nem kevésbé epésen vágott vissza. Van Tricasse úr persze Lotchè szolgálónak fogta pártját, amint az a jobb családokban már szokás. Ettől aztán a polgármesterné asszony folytonosan el volt keseredve, miáltal egymást érték a szemrehányások, viták, veszekedések, a véget nem érő jelenetek!

- Dehát mi ütött belénk? - fakadt ki a szerencsétlen polgármester. - Micsoda tűz emészt bennünket? Az ördög bújt mindnyájunkba? Hej, madame van Tricasse, madame van Tricasse! A végén még eléri, hogy fölrúgva minden családi hagyományt, ön előtt halok meg!

Mert, mint ahogy az olvasó még bizonyára emlékszik e furcsaságra, van Tricasse úrnak, ha nem akart véteni az illendőség ellen, özvegygé kellett válnia, majd újra megházasodnia.

Hanem a lelkek jelen állapota további, meglehetősen furcsa következményekkel járt; ezek említése sem mellőzhető. A szóban forgó heves izgalom, melynek okát e pillanatig még nem leltük meg, páratlan fiziológiai átalakulások egész sorára vezetett. Olyan tehetségek pattantak elő a tömegből, amelyek különben homályban maradtak volna. Nem sejtett képességekre derült fény. Eladdig közepes művészek teljesen új arcukat mutatták. A politikában csakúgy, mint a szépirodalomban, új nevek tűntek föl. A perzselő vitákban szónokok edződtek meg, s bármiről beszéltek, szavukkal lángra gyújtották az amúgy is lobbanékony hallgatóságot. A mozgalom a tanácsulésekről átterjedt a nyilvános összejövetelekre; még egy klub is alakult Quiquendone-ban, miközben húsz lap, köztük a *Quiquendone-i Figyelő*, a *Quiquendone-i Pártatlan*, a *Quiquendone-i Radikális* és a *Quiquendone-i Szélsőséges* a legsúlyosabb társadalmi kérdéseket feszegette dühös hangon.

Vajon mi szolgált ehhez alapul nekik? - kérdezik majd. Minden és semmi: a megdőlt Audenarde-torony, amelyet némelyek ledönteni, mások kiegyenesíteni kívántak; a tanács által kibocsátott nagy számú végzés, amelynek olyik okvetetlenkedő ellene próbált szegülni; az utcasöpítés, a csatornatisztítás és így tovább. És még ha csak a városi vezetőségnek rontottak volna neki e lobogó szónokok! De nem, az ár elsodorta őket, s ha a Gondviselés közbe nem szól, egyenest a háború viszontagságaiba vonszolják, lökik, taszítják bele felebarátaikat.

Tény, hogy Quiquendone-nak idestova nyolc-kilencszáz éve pompás kis *casus belli*je volt a tarsolyában, de ezt gondosan őrizgette, mint holmi ereklyét, melynek egyébként voltak esélyei arra, hogy a hosszas állásban megáporodik és elévül.

Íme, milyen alapon jött létre ez a *casus belli*.

Nemigen ismeretes, hogy Flandria e meghitt zugában Quiquendone-nak Virgamen a tőszomszédja. A két település földjei összeérnek.

Nos, 1135-ben, kevés idővel az előtt, hogy Baudouin gróf a keresztes hadjáratba vonult, egy virgameni tehén (nem ám valamelyik lakos tehene, jól tessék figyelni, hanem a közösbe való jószág) átbullagott legelni a quiquendone-i határba. A szerencsétlen kérődző a rét fűéből talán ha

háromannyit legelt, mint önnön nyelve szélte,

de a kihágás, a visszaélés, a bűn - nevezzék, ahogy tetszik - megtörtént, s elkövetését annak rendje és módja szerint fölvelt, korabeli jegyzőkönyv rögzítette, tekintve, hogy a magisztrátusok éppen akkortájt kezdtek az írással ismerkedni.

- Majd akkor bosszuljuk meg magukat, ha itt lesz az ideje - jelentette ki egyszerűen Natalis van Tricasse, a jelenlegi polgármester harminckettedik elődje -, ami késik, nem múlik!

A virgameniek tudták hát, mihez tartásuk magukat. Azzal a nem is alaptalan gondolattal várokoztak, hogy az idő majd csak elhalványítja a sérelem emlékét; s valóban, több évszázadon át jó barátságban éltek quiquendone-i felebarátaikkal.

Nem számoltak azonban az utóbbiak vendégeivel, jobban mondva azzal a különös ragállyal, amely szomszédjaik alkatát alapvetően megváltoztatva, szívükben a szunnyadó bosszúvágyat fölébresztette.

A Monstrelet utcai klubban történt, hogy a forrófejű Schut ügyvéd hirtelen a hallgatóság arcába vágta a kérdést, s magával ragadta a jelenlevőket az ilyen alkalmakkor szokásos szóvirágok és hasonlatok pufogatásával. Emlékeztetett a vétségre, földidézte a Quiquendone-t ért sérelmet, melyet soha nem tekinthet elévültnek egy "jogait féltve őrző" náció; a sértést máig elevennek, a sebet váltig vérvőnek mondta; beszélt bizonyos, csak Virgamen lakosainál megfigyelhető bólogatásokról, amelyek híven jelzik, mennyire lenézik a virgameniek a quiquendone-iakat; könyörögve kérlelte honfitársait, akik talán "öntudatlanul", de mindenestre hosszú évszázadokig lenyelték ezt a halálos sérelmet; Isten nevében fölszólította "az ősi város gyermekeit", többé "ne ismerjenek egyéb célt", mint kicsikarni a csattanós jóvátételt. Végül harcba hívta "a nemzet minden eleven erejét".

Hogy ezeket a quiquendone-i füleknek olyannyira új szavakat mekkora lelkesedés fogadta, az sejthető, ám el nem mondható. A jelenlevők valamennyien fölpattantak, s kinyújtott karral, üvöltve követelték a háborút. Schut ügyvéd még sosem aratott ekkora sikert, s ez a mostani félelmetesen szép volt, meg kell adni.

A polgármester, a tanácsos, és ahány notabilitás csak részt vett ezen az emlékezetes gyűlésen, hasztalanul iparkodott volna a tömeg árja ellen úszni. Mellesleg ehhez nem éreztek egy csepp hajlandóságot sem, s legalább olyan harsányan, ha ugyan nem harsányabban rikoltozták:

- A határra! A határra!

Márpedig, tekintve, hogy a határ mindössze három kilométernyire húzódott Quiquendone falaitól, a virgameniek - nem vitás - igazán nagy veszedelemben forogtak, hiszen megeshetett, hogy megszállás alá kerülnek, mielőtt magukhoz térnének.

Mindazonáltal a tiszteleltre méltó Josse Liefrinck gyógyszerész, aki egymaga őrizte meg józan eszét e válságos helyzetben, igyekezett megértetni a többiekkel, hogy híjával vannak puskáknak, ágyúknak és tábormokoknak.

Néhány ökölcsapással együtt azt a választ kapta, hogy a szóban forgó tábormokokat, ágyúkat és puskákat majd csak előteremtik menet közben; valamint, hogy igazának tudata és hazaszeretete legyőzhetetlenné teszi a népet.

Ennekutána maga a polgármester emelkedett szólásra, s fölséges rögtönzés keretében mondott ítéletet mindama kishitű emberek fölött, akik az óvatosság fátyla mögé rejtik félelmüket; azzal hazafiúi kézzel szét is tépte az említett fátylat. Félő volt, hogy a terem falai beomlanak, akkora tapsvihar tört ki.

A kérdést szavazásra tették föl.

A szavazás közfelkiáltással ment végbe, majd kétszeres erővel harsant föl újra az üvöltés:

- Virgamenbe! Virgamenbe!

A polgármester ekkor magára vállalta, hogy útnak indítja a seregeket, s amint az a rómaiak idején volt szokásban, a város nevében diadalmi pompát ígért leendő tábormokának, ha az győzelmesen tér haza.

Hanem Josse Liefrinck gyógyszerész csökönyös ember volt, s mert még megveretvén sem ismerte el vereségét, most újabb észrevételt óhajtott tenni. Megjegyezte, hogy Rómában csak akkor járt diadalmenettel a győzelmes hadvezérnek, ha ez legalább ötezer ellenséget kaszabolt le.

- Na és! na és! - ordította a megkötyagosodott hallgatóság.

- ...Mínhogy pedig Virgamen mindössze háromezer-ötszázhetvenöt lelket számlál, hacsak nem sikerül többször egymás után megölni ugyanazt az embert, nehéz lesz...

De nem hagyták a mondat végére jutni, s a szerencsétlen bölcselő egykettőre az ajtó túlsó oldalán találta magát ronggyá gyűrve, kékre-zöldre zúzva.

- Polgárok - szólt ekkor Sylvestre Pulmacher, aki rendes körülmények között fűszert árult kicsinyben -, polgárok, akármit papolt is ez a gyáva patikárius, a magam részéről vállalom, hogy amennyiben igényt tartanak szolgálataimra, megölök ötezer virgamenit.

- Ötezer-ötszáz! - rikkantott egy még elszántabb patrióta.

- Hatezer-hatszáz! - kontrázott a fűszeres.

- Hétezer! - kiáltotta a Hemling utcai cukrász, Jean Orbideck, aki a legjobb úton volt ahhoz, hogy tejszínhabból vagyont gyűjtsön.

- Senki többet harmadszor! - süvöltötte van Tricasse polgármester, látva, hogy senki sem licitál följebb.

Íme, így lett Jean Orbideck, a cukrász, a quiquendone-i seregek fővezére.

Tizenkettedik fejezet,

*amelyben Ygène laboráns hangot ad egy okos nézetnek,
amelyet azonban Ox doktor élénken elutasít*

- Nos, főnök! - mondta másnap Ygène laboráns, miközben több vödörnyi kénsavat öntött irdatlan áramfejlesztőinek vályújába.

- Nos! - mondta Ox doktor is. - Hát nem volt igazam? Most aztán láthatja, mitől függ egy egész nemzetnek nem csupán fizikai léte, hanem erkölcsisége, méltósága, tehetsége, politikai érzéke! Molekulák kérdése az egész...

- Kétségkívül, ámbár...

- Ámbár?...

- Nem gondolja, hogy máris épp eléggé messzire mentünk, s hogy nem kéne túlfeszíteni e szegény ördögök idegeit?

- Nem! nem! - kiáltott föl a doktor. - Nem! Végigcsinálom.

- Ahogy gondolja, főnök; mindazonáltal szememben a kísérlet meggyőzőnek tetszik, s úgy vélem, ideje lenne, hogy...

- Hogy?...

- Hogy elzárjuk a csapatot.

- Nézze meg az ember! - kiáltott Ox doktor. - Csak azt próbálja meg, és én megfojtom!

Tizenharmadik fejezet,

amelyben bebizonyosodik, hogy magaslatról minden emberi gyarlóságot uralhatunk

- Mit mond? - kérdezte van Tricasse polgármester Niklausse tanácsostól.

- Azt mondom, hogy ez a háború szükséges - válaszolta szilárd hangon a tanácsos -, s hogy itt az idő megtorolnunk a rajtunk esett sérelmet.

- Nos - vetette oda éllel a polgármester -, én pedig megismétlem önnek: ha Quiquendone lakossága nem élne ezzel az alkalommal, hogy jogait megvédelmezze, méltatlan lenne a nevére.

- Én pedig fenntartom, hogy haladéktalanul föl kell sorakoztatnunk csapatainkat, s meg kell kezdenünk az előrenyomulást.

- Valóban, uram? valóban? - csattant föl van Tricasse. - És velem beszél így?

- Önnel polgármester úr, önnel bizony; hallja meg az igazat, bármily keserves is.

- Azt majd meghallja ön, tanácsos úr! - vágott vissza magánkívül van Tricasse. - Merthogy az inkább az én számból hallható, semmint az önéből! Igenis, uram, igenis: minden további késedelem foltot ejtene becsületünkön! Immár kilencszáz esztendeje várja Quiquendone városa a pillanatot, amikor elégtételt vehet, s mondjon ön akármit, tessék önnek avagy sem, megindulunk az ellenségre.

- Hát szóval ön így fogja föl a dolgot - zöldült el Niklausse tanácsos. - Nos hát, uram, ha ön nem óhajt velünk tartani, nekivágunk ön nélkül!

- A polgármesternek az élen a helye, uram.

- A tanácsosnak úgyszintén, uram.

- Ön sérteget engem, gáncsolván törekvéseimet - kiáltott föl a polgármester, akinek öklei mintha már-már robbanólövedékekké váltak volna.

- Ön szintén sérteget engem, kétségbe vonva hazafiúi érzelmeimet - kiáltotta Niklausse, s maga is ütegállásba helyezkedett.

- Kijelentem önnek, uram, hogy a quiquendone-i hadsereg két nap leforgása előtt elindul!

- Én pedig megismétlem önnek, uram, hogy még negyvennyolc óra sem telik bele, s már az ellenség felé menetelünk!

Könnyű e beszélgetés-töredékből leszűrni, hogy a két fél pontosan ugyanazt az elgondolást fejtette ki. Mindketten a hadakozás mellett voltak; de mivel roppant izgalmuk vitára ingerelte őket, Niklausse nem is hederített van Tricasse-ra, van Tricasse pedig Niklausse-ra. Ha véleményük e súlyos kérdésben eltérő lett volna, tisztem ha a polgármester a háború, a tanácsos pedig a béke mellett kardoskodik, szóváltásuk akkor sem lett volna hevesebb. A két régi barát ádáz pillantásokat lövellt egymásra. Fölgyorsult szívverésük, kivörösödött arcuk, összeszűkülte pupillájuk, izmaik remegése és bömbölő hangjuk elárulta, hogy készek egymásnak esni.

De a nagy falióra kondulása szerencsére épp abban a pillanatban állította meg az ellenfeleket, amikor már-már tettelegességre került közöttük sor.

- Végre; itt az ideje - kiáltott a polgármester.

- Minek az ideje? - kérdezte a tanácsos.

- A toronyba menésé.

- Így is van, akár tetszik önnek, akár nem, én megyek, uram.

- Én is.

- Gyerünk!

- Gyerünk!

Az utóbbi szavak alapján arra lehetne következtetni, hogy az ellenfelek párbajozni indultak, ám erről szó sem volt. Már korábban megállapodás született arra vonatkozóan, hogy a

polgármester meg a tanácsos, tehát a város két első tisztségviselője elmegy a városházára, fölhang a magas torony tetejére, s szemügyre veszi a környező vidéket, hogy a lehető legjobb stratégiai intézkedések foganatosításával segítse a bevetésre induló csapatokat.

Noha teendőjüket illetően egy véleményen voltak, az úton továbbra is a legelítendőbb hévvel kötözködtek egymással. Csak úgy zengett hangjuktól az utca; de minthogy a járókelők is mind hasonló hangerővel társalogtak, kettejük nekiveselkedése egészen természetesnek tetszett, s nem keltett feltűnést. A jelen körülmények közt egy nyugodt ember hatott volna szörnyetegnek.

A polgármester és a tanácsos, mire a harangláb bejáratához ért, már szinte önkívületben tombolt. Nem is vörösek: sápadtak voltak. Ez a rémes egyetértő-vita görcsbe rántotta zsigereiket; s tudnivaló, hogy a sápadtság azt bizonyítja: a húr a végsőkéig feszült.

A keskeny toronylépcső alján kitört a gyalázat. Ki lépjen be elsőnek? Ki menjen elől a csigalépcsőn? Az igazság iránti hűség arra kötelez bennünket, hogy eláruljuk: nagy taszigálódás után Niklaussé tanácsos, megfélekedve arról, mivel is tartozik előljárójának, a város első tisztségviselőjének, szilajul ellökte van Tricasse-t, s elsőnek szaladt föl a sötétbe vesző, tekervényes lépcsőn.

Előbb mindketten négyesével vették a fokokat, a legocsmányabb jelzőket vagdosva egymás fejéhez. Attól lehetett tartani, hogy vitájuk odafönn, az úttest fölé háromszázötven lábnyira emelkedő torony tetején irtózatossá válik.

Ám a két ellenség hamarosan kifulladt, s egy perc múltán, a nyolcvannegyedik lépcsőfoktól kezdve már nehézkesen, nagyokat fújva-lihegve kaptattak fölfelé.

Haragjuk ekkor - vajon kifulladásuk következményeként-e? - ha nem hagyott is alább, többé nem nyilvánult meg szitkokban. Hallgattak, s nicsak, mintha egzaltáltságuk abban a mértékben csökkent volna, ahogyan mind magasabbra hágtak. Lelkük mintegy lecsillapult. Agyuk fortyogó buborékai úgy elsimultak, mint a tűzről lekapott kávé felszíne. Vajon miért?

Erre a miertre nem szolgálhatunk semmiféle válasszal; annyi azonban szent, hogy a két ellenfél egy bizonyos emeletpihenőhöz érve, kétszáz lábbal a városszint fölé leült, s csakugyan nyugodtabban, szinte már harag nélkül pillantott össze.

- Hej, de magas ez! - mondta a polgármester, zsebkendőjét körbejáratva kipirult ábrázatán.

- Igencsak magas! - felelte a tanácsos. - Tudja-e, hogy tizennégy lábbal lepipáljuk a hamburgi Szent Mihály-templomot?

- Tudom - válaszolta a polgármester, némi hiúsággal a hangjában, amit igazán el lehet Quiquendone első emberének nézni.

Néhány pillanat elteltével a két notabilitás ismét nekirugaszkodott a kaptatónak, kíváncsian pillogatva kifelé a toronyfal lőrésén. Ezúttal a polgármester haladt a karaván élén, amit a tanácsos szó nélkül tudomásul vett. Még az is megesett, hogy amikor - úgy a háromszáznegyedik lépcsőfok körül - van Tricasse teljesen elkészült az erejével, Niklaussé a derekánál fogva előzékenyen tolni kezdte. A polgármester hagyta, majd amikor fölért a toronytető erkélyes kilátójára, szívélyesen mondta:

- Köszönöm, Niklaussé, ezt még meghálálom.

Az imént két acsarkodó vadállat jelent meg a torony lábánál, most pedig két jóbarát érkezett föl a tetejére.

Az idő gyönyörű volt. Májust írt a naptár. A nap minden párát fölívott. Micsoda kristálytisza levegő! A szem a legapróbb tárgyakat is képes volt megragadni, méghozzá igen tekintélyes körzetben. Néhány mérföldről odalátszóttak Virgamen ragyogóan fehér falai, itt-ott fölmere-

dező vörös tetői, fénypettyezte tornyai. És ez a város ítéltetett a fosztogatás és gyújtogatás borzalmaira!

A polgármester és a tanácsos egymás mellett üldögélt egy kőpadkán: két derék ember, akiket mély rokonszenv fűz össze. Még egyre lihegve körülnéztek, majd néhány másodpercnyi csönd után a polgármester fölkiáltott:

- Be szép ez!

- Igen, csodálatos! - felelte a tanácsos. - Nem gondolja-e, jeles barátom, van Tricasse, hogy az emberiségnek inkább ilyen magaslatokon kellene élnie, ahelyett, hogy bolygónk kérgén csúszna-mászna?

- Úgy gondolom, akárcsak ön, derék barátom, Niklausse - válaszolta a polgármester -, akárcsak ön. Itt jobban érzi az ember a természetet! Minden érzékünkkel őt fogadjuk magunkba! A filozófusoknak ilyen magaslatokon kellene tanulniuk, s itt, világunk nyomorúságai fölött kellene élniük a bölcsseknek!

- Körbesétálunk a kilátón? - kérdezte a tanácsos.

- Sétáljunk körbe a kilátón - felelte a polgármester.

Azzal a két jóbarát kart karba öltve, s mint azelőtt, a kérdések és válaszok közt nagy szüneteket tartva, szemügre vette a láthatár minden pontját.

- Legalább tizenhét éve, hogy utoljára másztam föl az őrtoronyba - jegyezte meg van Tricasse.

- Én, azt hiszem, még soha - így Niklausse -, és sajnálom, mert ebből a magasságból pazar kép tárul az ember elé! Látja-e, barátom, a szépséges Vaar folyót, amint a fák között kanyarog?

- S amott túl, ni, Saint-Hermandad dombjai milyen bájosan zárják le a szemhatárt! Nézze csak azt a zöldellő erdőszélt, milyen festőien rendezte el a természet! Hej, a természet, a természet, Niklausse! Versenyre kelhet-e véle valaha is az emberkéz?

- Elbűvölő látvány, kitűnő barátom - toldotta meg a tanácsos. - Nézze a zöldellő réteken legelésző csordákat, az ökröket, teheneket, birkákat...

- Meg a mezőre igyekvő földműveseket! Az ember árkádiai pásztoroknak vélné őket. Éppen csak a duda hiányzik a hónuk alól! S nincs az egész termékeny mezőség fölött egyetlen felhőfoszlány sem a kék égbolton! Hej, Niklausse, itt az ember előbb-utóbb poétává válik! Látja, nem fér a fejembe, miként lehetséges, hogy Simon, az oszlopszent, nem lett a világ egyik legnagyobb költője.

- Talán, mert az oszlopa nem volt eléggé magas! - mosolygott szelíden a tanácsos.

E pillanatban megszólalt a quiquendone-i harangjáték. A tiszta szavú harangok legszebb dallamaik egyikét játszották. A két jóbarát lenyűgözve állt.

Majd a polgármester szólalt meg, nyugodt hangon:

- De hát mivégre is jöttünk fel ide a torony tetejére, Niklausse barátom?

- Csakugyan, a végén még egészen elábrándozunk...

- Minek jöttünk ide? - ismételte meg kérdését a polgármester.

- Azért - felelte Niklausse -, hogy belélegezzük ezt a tiszta levegőt, melyet nem szennyeztek be az emberi gyarlóságok.

- Nos, leereszkedünk, Niklausse barátom?

- Ereszkedjünk, kedves van Tricasse.

A két úr még egy utolsó pillantást vetett a szemük elé táruló káprázatos panorámára, majd a polgármester indult elsőnek lefelé, lassan és kimérten lépegetve. A tanácsos néhány lépcsőfokkal hátrébb követte. A két nagy tekintélyű férfiú elérkezett ahhoz az emeletpihenőhöz, amelyen az imént, fölfelé menet megálltak. Orcájuk máris kivörösödött. Rövid pihenő után folytatták útjukat.

Egy perc elteltével van Tricasse megkérte Niklausse-t, lassítson, mert szinte a sarkára tapos, ami őt “idegesíti”.

A dolog, úgy látszik, nemcsak idegesítette, hanem ingerelte is, mert húsz lépcsőfokkal lejjebb megálljt parancsolt a tanácsosnak, hogy ő maga némi egérutat nyerhessen.

A tanácsos azt felelte, hogy semmi kedve féllábon ácsorogni és lesni a polgármester kedvét; azzal folytatta útját.

Van Tricasse meglehetősen vaskosan válaszolt.

Visszavágásként a tanácsos sértő célzást tett a polgármester korára, különös tekintettel a családi hagyományra, melynek értelmében ellenfelének újra meg kell házasodnia.

A polgármester újabb húsz lépcsőfok után kereken figyelmeztette Niklausse-t, hogy ez így nem megy tovább.

Niklausse közölte, hogy akár megy, akár nem megy, ő mindenesetre megy; minthogy pedig a lépcsőház fölöttébb szűk volt, a két notabilitás összeütközött a mélységes sötétben.

A “faragatlan”, illetve “neveletlen” kitételek voltak ekkor legenyhébb szavaik.

- Majd meglátjuk, ostoba fajankó - kiáltotta a polgármester -, majd meglátjuk, hogyan fest majd ebben a háborúban, s hányadik sorban menetel majd!

- A maga előttiben, vén hülye! - válaszolta Niklausse.

Kiáltás kiáltást követett, majd mintha összefonódott testek gurultak volna...

Vajon mi történt? Miért e gyors hangulatváltozás? Mitől lettek a kilátóbeli jó barátokból kétszáz lábbal lejjebb tigrisek?

Bármint álljon is, a toronyőr a nagy fölfordulás hallatán épp akkor nyitotta rájuk az alsó kaput, amikor a kék-zöld foltos, kigúvadt szemű ellenfelek egymás haját - azaz szerencséire: parókáját - tépték.

- Elégtételt fog nekem szolgáltatni! - ordította a polgármesteri öklét ellenfele orra alá tartva.

- Amikor csak tetszik! - bömbölte Niklausse tanácsos, fenyegetően lengetve meg jobb lábát.

Az őr, aki - ég tudja, miért - maga is ki volt vetkőzve önmagából, egészen természetesnek tartotta a kötekedést. Sőt, tudom is én miféle személyes izgalom hatására kis híján maga is beavatkozott a cécóba. Hanem aztán erőt vett magán, s beérte azzal, hogy az egész negyedbe szétvigye a hírt: a közeljövőben párbajra kerül sor van Tricasse polgármester és Niklausse tanácsos között.

Tizennegyedik fejezet,

*ahol a dolgok odáig fajulnak, hogy Quiquendone lakosai, az olvasók,
sőt a szerző is azonnali végkifejletet követelnek*

Ez az utóbbi esemény híven jelzi, milyen fokra hágott az ingerültség Quiquendone népeisége körében. Hogy azok, akik a baj térhódítása előtt a legjobb és legszelídebb barátok voltak a

városban, ilyen erőszakos cselekményekre vetemedjenek! Még hozzá alig néhány perccel azután, hogy hajdani rokonszenvük, nyájas természetük, szemlélődő alkatuk ismét jogaiba lépett e torony tetején!

Hallván, mi történt, Ox doktor nem fékezte örömét. Most sem engedett az állapotok elfajulásától tartó laboránsa érveinek. Egyébiránt ők ketten sem voltak mentesek az általános túlfűtöttségtől. Épp annyira izgatottak voltak, mint a többiek, s hovatovább éppúgy veszedtek egymással, mint a polgármester és a tanácsos.

Különben, meg kell mondani, minden eltörpült a fő kérdés mellett, olyannyira, hogy a tervbe vett lovagias ügyeket egytől-egyig a virgameni háború befejezése utánra halasztották. Senkinek sem állt jogában fölöslegesen ontani vérért, mely utolsó csöppjéig a veszélyben levő hazáé.

A helyzet csakugyan komolyra fordult: meghátrálni immár nem lehetett.

Van Tricasse polgármester fennen lobogó harci heve ellenére sem tartotta volna helyesnek, hogy hadüzenet nélkül üssön rajta az ellenségen. Tehát Hottering úrnak, a mezőőrnek közvetítésével fölszólította a virgamenieket: adjanak elégtételt a törvénynek 1195-ben quiquendone-i területen történt megsértéséért.

A virgameni hatóságok először nem tudták mire vélni a dolgot, s a mezőőrnek, hivatalos minősége ellenére, hetykén kiadták az útját.

Van Tricasse ekkor egy igen erélyes és eltökélt férfiút küldött Virgamenbe, a cukrász-hadvezér hadsegédjét, bizonyos Hildevert Shuman nevezetű polgártársat, civilben árpacukorkészítőt, aki aztán bemutatta a virgameni hatóságoknak a szóban forgó, tehát a Natalis van Tricasse polgármester utasítására 1195-ben fölvett jegyzőkönyv hivatalos másolatát.

A virgameni törvényhatósági urak nevetésben törtek ki, s a szárnysegéd sem járt különbül, mint a mezőőr.

Ekkor a polgármester összehívta a város vezetőit. Éles és erélyes hangú ultimátumot fogalmaztak, félreérthetetlen hivatkozással a *casus bellire*; a vétkes város huszonnégy órányi haladékot kapott a Quiquendone-t ért sérelem helyrehozatalára.

A levél elment, majd néhány órán belül apró darabokban (megannyi újabb inzultus) érkezett vissza. A virgameniek időtlen idők óta ismerték a quiquendone-iak béketűrését, s most csak kacagtak rajtuk, követelésükön, *casus bellijükön* és ultimátumukon.

Nem maradt más hátra, mint a fegyverekre bízni a döntést, segítségül hívni a harcok istenét, s a poroszok eljárását követve lerohanni a virgamenieket, mielőtt fölkészültek volna.

Így döntött a tanács ünnepélyes ülése, melyet vérszomjas kiáltások, heves dühkitörések és fenyegető taglejtések fűszereztek. Bolondok gyülekezete, megszállottak összejövele, ördögösök klubja sem lehetett volna viharosabb.

Amint a hadüzenet ismeretessé vált, Jean Orbideck tábornok egybegyűjtötte csapatait, szám szerint kétezer-háromszázkilencvenhárom harcost a kétezer-háromszázkilencvenhárom főnyi népességből. Az asszonyok, a gyermekek, az aggastyánok is a meglett férfiakkal tartottak. Minden vágó- és ütőszerszám fegyverre lett. A városbéli puskákat elrekvirálták. Öt került elő, köztük két kakas nélküli; ki is osztották mind az előőrs tagjai közt. A tüzéség a kastély rozzant csatakigyóijából állt, amelyet 1339-ben Quesnoy ostrománál zsákmányoltak, amely a történetírók által említett legelső lövegek egyike, s amelyet öt évszázad óta nem sütöttek el. Mellesleg nem is akadt hozzá lövedék a kiszolgáló személyzet nagy szerencséjére; ám a szóban forgó alkalmatosság még így is nagy hatással lehetett az ellenségre. A szálfegyvereket, úgy mint kovakő-balta, buzogány, csatabárd, sisak, guise-i lándzsa, alabárd, kard stb., a régiségmúzeumból teremtették elő, meg bizonyos privát arzenálokból, amelyeket többnyire *kamra* és *konyha* néven ismerünk. No de a bátorság, az igazság tudata, az idegengyűlölet és a

bosszúvágy fölér ezeknél tökéletesebb hadieszközökkel is, s pótolja - legalábbis, remélhetőleg - a modern géppuskákat meg a hátultöltős ágyúkat.

Szemlét tartottak. Egyetlen polgár sem hiányzott a névsorolvasásnál. Orbideck tábornok, aki fölöttébb bizonytalanul ült huncut lován, háromszor is lepuffant róla a sereg arcvonala előtt, de mindannyiszor sértetlenül kászálódott föl, ami kedvező előjel számba ment. Az élen a polgármester, a tanácsos, a polgári biztos, a főbíró, az adószedő, a bankár, a rektor, egyszóval a város megannyi notabilitása haladt. Könnyet sem az anyák, sem a nővérek, sem a lányok nem ejtettek. Valamennyien csatára buzdították férjüket, apjukat, fivérüket, sőt, a hátvédet alkotva, maguk is követték őket a vitéz van Tricasse-né asszony vezérletével.

Jean Mistrol kisbíró trombitája fölharsant; a sereg meglódult, elindult, s vad kiáltozással az audenarde-i kapu felé tartott.

Abban a pillanatban, amikor a menetoszlop eleje éppen kihaladt volna a város kapuján, egy férfi vetette magát elébe.

- Álljanak meg! álljanak meg, adta bolondjai! - kiáltotta. - Le a fegyverekkel! Hadd zárjam el a csapatot! Maguk nem vérszomjasak! Maguk derék, szelíd, békés polgárok! Ha ennyire tűzbe jöttek, arról csakis a gazdám, Ox doktor tehet. Ez egy kísérlet! Azzal az ürüggyel, hogy oxy-hydrikus gázzal világít maguknak, telítette a...

A laboráns magánkívül volt; de nem mondhatta végig a mondókáját. Abban a minutumban, ahogy a doktor titka kiszaladt volna az ajkán, Ox doktor leírhatatlan haraggal rontott a szerencsétlen Ygène-re, s ökölcspásokkal némította el.

Kitört a haddelhadd. A polgármester, a tanácsos, meg a többi előkelőség, aki Ygène láttára megállt, szintén magából kivetkőzve támadt a két idegenre, anélkül, hogy bármelyiket is meghallgatta volna. A lehurrogott, megvert Ox doktort és hasonlóan járt laboránsát van Tricasse parancsára már éppen elszállították volna az áristomba, amikor...

Tizenötödik fejezet, *amelyben a csattanó csattan*

...amikor irtózatos dörrenés hallatszott. Mintha Quiquendone egész légtere tüzet fogott volna. Egy hihetetlen fénysűrűségű és erejű lángnyelv csapott meteorsebességgel az égbolt magasába. Ha éjszaka lett volna, a robbanás fénye tíz mérföldnyire is ellátszik.

Az egész quiquendone-i sereg úgy vágódott hasra, mint az elfújtt kártyavár... Sebesülés szerencsére nem történt, legföljebb néhány karcolás és egy-két bibi keletkezett. A cukrásznak, ki e pillanatban véletlenül fönnmaradt a lován, lepörkölődött a tollbokkrétája, de egyéb baja nem esett.

Mi történt?

Egyszerűen az, hogy - amint hamarosan kiderült - fölrobbant a gázgyár. Úgy látszik, a doktor és segédje távollétében egy kis gondatlanság történhetett. Nem tudni hogyan és miért, de összekötetés keletkezett az oxigént és a hidrogént tartalmazó két tartály között. A két gáz egyesüléséből durranógáz keletkezett, amely aztán föl is robbant.

Ez egyszeriben megváltoztatott mindent; hanem mire a sereg föltápászkodott, Ox doktornak és Ygène laboránsnak híre-hamva sem volt.

Tizenhatodik fejezet,

amelyben az értelmes olvasó meggyőződhet arról, hogy a szerző minden elővigyázatosságának ellenére is ráhibázott az igazságra

A robbanás után Quiquendone nyomban visszavedlett azzá a békés, flegmatikus és flamand városkává, amely hajdanta volt.

A robbanás után, mely egyébként nem járt mélyebb lelki megrázkódtatással, ki-ki gépiesen, anélkül, hogy tisztában lett volna vele, mit tesz, elindult hazafelé: a polgármester, a tanácsos, Schut ügyvéd, Custos orvos, Frantz Niklausse pedig vetélytársa, Simon Collaert karján, mindnyájan nyugodtan, zaj és a történetek tudata nélkül, máris megfélekedve Virgamenről és a bosszúról. A tábornok visszatért lekváraihoz, szárnysegédje meg az árpacukorhoz.

Minden elcsitult, minden visszazökkent a rendes kerékvágásba: emberek és állatok, állatok és növények, de még az audenarde-i kapu tornya is, amelyet a robbanás (ezek a robbanások néha meglepőek) kiegyenesített!

Azóta soha egy hangosabb szó, soha egy nézeteltérés Quiquendone városában. Nincs többé politika, se klub, se pör, se rendőr! Passauf biztos posztja ismét szinekúra lett, s ha mégsem vonták meg komisszár uram illetményét, hát csupán azért nem, mert a polgármester és a tanácsos képtelen az ügyben dönteni. Egyébként a biztos továbbra is megjelent (persze anélkül, hogy sejtette volna) a vigasztalhatatlan Tatanémance álmaiban.

Ami pedig Frantz vetélytársát illeti, emez nagylelkűen lemondott a bájos Suzelről szerelmese javára, ki aztán sietve el is vette a lányt feleségül, úgy öt vagy hat évvel az itt leírt események után.

Van Tricasse-né asszony? Ő tíz esztendővel később halt meg, a megfelelő időben, a polgármester pedig Pélagie van Tricasse nevű unokahúgát vezette oltárhoz, a legkedvezőbb körülmények közt... mármint annak a szerencsés halandónak a szempontjából, aki egy napon majd betölti az ő helyét.

Tizenhetedik fejezet,

amelyben fény derül Ox doktor elméletére

Mit is csinált hát e rejtélyes Ox doktor? Egy hóbortos kísérletet hajtott végre, ez minden.

Annak utána, hogy létrehozta gázvezetékeit, tiszta oxigénnel telítette a középületeket, majd a magánházakat, végül pedig a quiquendone-i utcákat, ügyelve, hogy soha még egy atomnyi hidrogén se jusson a csövekbe.

Ez az íztelen-szagtalan gáz, ha ilyen erős adagban kerül a levegőbe, belégzéskor a legsúlyosabb zavarokat okozhatja a szervezetben. Ha az ember oxigénnel telített légkörben él, izgatott, egyre izgatottabb lesz, szinte meggyullad!

Mármost elegendő a rendes levegőre visszatérni, s máris visszaalakulunk azzá, akik voltunk; lásd azt az esetet, amikor a tanácsos és a polgármester az őrtorony tetején ismét rendes, belélegezhető légközegbe került, tekintve, hogy nagyobb súlya miatt az oxigén az alacsonyabb levegőrétegekben maradt.

Hanem, aki ilyen körülmények között él, s e testet-lelket fiziológiailag eltorzító gázt szívja be, az hamar meghal, akárcsak azok az eszeveszettek, akik két végén égetik a gyertyát!

Jól jártak hát a quiquendone-iak, amikor a gondviselészerű robbanás elpusztította Ox doktor üzemét, s véget vetett e veszedelmes kísérletnek.

Végső összefoglalóul és következtetésül: eszerint vajon az erény, a bátorság, a tehetség, a szellem, a képzelet, mindezek a tulajdonságok vagy képességek csupán az oxigénellátástól függenek?

Ez Ox doktor elmélete, ám kinek-kinek jogában áll elvetni, amiként mi ezt a magunk részéről teljes mértékben meg is tesszük, ama habókos kísérlet ellenére, melynek színhelyéül a tiszteletre méltó Quiquendone városka szolgált.